

VAIPPOJA JA VALISTUSTA

Äitiyspakkauksen näkyvä ja näkymätön sisältö

Sanna Särkelä
Helsingin yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kansatiede
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2013

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
Äitiys ja äitiyspakkaus tutkimuskohteena	1
Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto	3
Tutkimuksen näkökulma ja tutkimusmenetelmät	7
2 MITÄ PAKKAUKSESTA LÖYTYY?	12
”Lahja Suomen äideille”	12
Vuoden 1949 äitiyspakkaus – korvikkeita ja omatoimisuutta	14
Äitiysavustusmääräerä 1978	17
Kadonneet, säilyneet ja uutuudet – muutoksen mittareita	20
3 PAKKAUKSEN NÄKYMÄTÖN SISÄLTÖ	23
Äidille-opaskirja – äitiys on isänmaan asia	23
Puhtaus, pyhyys ja todellisuus	26
Äidiksi, isäksi, vanhemmiksi – askelia tasa-arvoisempaan vanhemmuuteen... ..	28
Yksinäiset äidit ja muut rasitteet	34
Kuka päättää sisällöstä?	37
4 IHANTEET, IDEOLOGIAT JA TODELLISUUS	42
Äitiysavustus ja sosiaalihuolto Suomessa ja Euroopassa	42
Äitiyspakkaus osana suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystyötä	46
Vastaako pakkauksen sisältö todellisuutta?	50
5 LOPUKSI	54
LÄHTEET	58
LIITTEET I–III	

1 JOHDANTO

Äitiys ja äitiyspakkaus tutkimuskohteena

Suomalaiset äitiyden ja lastenhoidon ihanteet tulevat jokaiselle vauvaa odottavalle perheelle tutuksi viimeistään neuvolakäyntien ja vanhemmille jaettavien esitteiden välityksellä. Äitiyspakkaus on osa tätä valistustyötä ja siitä on muodostunut merkittävä osa vanhemmuuden kokemusta Suomessa. Vilkaistu miltä tahansa vauva-aiheiselle internetin keskustelupalstalle paljastaa myös nopeasti, että äitiys ja äitiyspakkaus ovat tunteita herättäviä aiheita. Äitiyspakkauksella on yli 70-vuotinen historia, joten siihen liittyy useiden sukupolvien muistoja. Vaikka äitiyspakkauksen sisältö, värivalinnat ja tarpeellisuus aiheuttavat ajoittain kiivastakin keskustelua, niin pidetään pakkausta arvossa, osana suomalaista perinnettä. Esimerkiksi 94 prosenttia vuoden 2007 ensisynnyttäjäistä valitsi pakkauksen vaihtoehtoisen rahakorvauksen sijaan.¹

Ensimmäinen laki äitiysavustuksesta annettiin vuonna 1937 ja laki takasi synnyttävälle äideille äitiysavustuksena joko tarvikepakkauksen tai rahasumman. Äitiysavustuksen jakamisen alkuvuosina on ollut myös mahdollista saada näiden yhdistelmä. Tarvikepakkauksen virallinen nimitys oli pitkään äitiysavustusmääräraha, jonka rinnalla alettiin pian käyttää myös nimitystä äitiysavustuspakkaus. Äitiyspakkaus on siis alun perin ollut epävirallinen, joskin arkikielessä jo pitkään käytetty nimitys tälle äideille jaettavalle luontoisavustukselle. Se on nykyään vakiintunut viralliseksi nimeksi ja käytänkin sitä tässä työssä selvyuden ja johdonmukaisuuden vuoksi, joskin paikoin hieman anakronistisesti.

Vaikka nykyään äiti saa vapaasti valita joko pakkauksen tai rahakorvauksen, niin alkuvuosikymmeninä rahakorvauksen on toisinaan saanut vain perustelluista syistä. Aluksi äitiysavustus oli tarkoitettu vain vähävaraisille äideille ja avustuksen saamiseen oli tulorajat, joita kuitenkin nostettiin useaan kertaan seuraavien vuosien

¹ Nevalainen, Hämäläinen, Klaukka 2008: 3, 5.

aikana, kunnes vuodesta 1949 lähtien äitiysavustus on jaettu kaikille äideille varallisuudesta riippumatta.² Äitiyspakkaukseen on alusta alkaen kuulunut vauvan hoitoon tarvittavia välttämättömiä tarvikkeita, kuten vaatteita, peitto ja vaippoja. Nämä perustarvikkeet löytyvät nykyisestäkin pakkauksesta, mutta materiaaleissa ja malleissa on tapahtunut suuria muutoksia vuosien varrella.³ Yhteiskunnan muuttuessa ja vaurastuessa äitiyspakkausta on muutettu ja laajennettu vastamaan kunkin ajan tarpeisiin.⁴

Äitiysvalistus ja äitiyspakkauksen kehittäminen liittyivät vahvasti valtion väestönkasvullisiin tavoitteisiin. Jo 1930-luvulla oli syntynyt aito huoli suomalaisen kansan häviämisestä ja varsinkin sodan jälkeen syntyvyys haluttiin nopeasti nousuun.⁵ Äitiyspakkaus olikin valtion vastalahja lapsesta. Tämä tulee esille myös vuoden 1949 äitiyspakkauksen esitteestä:

Kiitollisena ottaa valtio vastaan jokaisen sille lahjoitetun lapsen – se on rikkautta, se on voimaa, se koituu siunaukseksi itsellesi ja onneksi kokomaalle. Tämä vuoksi valtio on suonut sinulle äitiyspakkauksen.⁶

Äitiysavustustoiminnan kehittäminen ei kuitenkaan ollut pelkästään suomalainen ilmiö, vaan lapsilisät ja äitiysavustukset yleistyivät useissa Euroopan maissa maailmansotien välisenä aikana. Vaikuttimet olivat kaikissa maissa pääpiirteissään samankaltaisia: syntyvyyden lisääminen lapsien ja äitien asemaa parantamalla.⁷ Suomalaisesta äitiyspakkauksesta kehittyi kuitenkin kaikille jaettavana avustuksena ja laajuutensa puolesta täysin poikkeukselliseksi etuudeksi muiden maiden avustuksiin verrattuna.⁸⁹ Äitiyspakkauksessa yhdistyykin mielenkiintoisella tavalla yleinen kansanterveystyö ja väestönlisäystavoitteet.

² KA STMHVA Ca1, Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä muistiot ja tilastot

³ Esim. Viime vuosien äitiyspakkauksia kuvina:

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/060509132644HL?OpenDocument>.

⁴ Vuosien 1949, 1978 ja 2011 äitiyspakkausten tarvikelista liitteenä.

⁵ Nätkin 1997: 62–63, 69.

⁶ Jalas 1949: 32. Lihavointi alkuperäisen tekstin mukaisesti.

⁷ Bock & Thane 1991: 5, 10.

⁸ Taskinen 2006: --, Mäkelä 2006: --.

⁹ Monissa maissa, myös Suomessa, jaetaan vauvantarvikkeita valmistavien yhtiöiden sponsoroimia tuotepaketteja, jotka voi kuitenkin tulkita lähinnä mainoksiksi. Ks. esim.

<http://www.minbebis.com/gravidpaket.html> tai <http://www.deblijedoos.nl/>.

Äitiyspakkaukseen on jo alusta lähtien kuulunut opaskirjanen, jota on pakkauksen lailla päivitetty vuosittain. Äitiysavustuksen rahana ottaneet ovat yleensä saaneet opaskirjaseen neuvolasta, joten se on tullut tutuksi kaikille odottaville äideille. Opaskirjaseen julkaisu aloitettiin nimellä *Äidille*, mutta sen nimeä on myöhemmin muutettu kahdesti. Vuosina 1971–1979 opaskirjanen ilmestyi nimellä *Syntyvä lapsesi* ja vuodesta 1980 eteenpäin nimellä *Meille tulee vauva*.¹⁰ Nimenvaihdoista huolimatta opaskirjaseen pääasiallinen sisältö on pysynyt samana: tulevalle äidille annetaan tietoa raskauden kulusta, synnytyksestä ja vauvanhoidosta. Samalla naisia myös ohjeistetaan hyvään äitiyteen ja tuodaan esille isän odotettu rooli perheessä.

Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto

Tämän tutkimuksen lähtökohtana oli pohtia, miten äitiyspakkaus esineenä voisi kertoa oman aikansa lapsiperheen arjesta. Taustalla oli ajatus äitiyspakkauksesta ajankuvana, eräänlaisena päivittyvänä aikakapselina. Äitiyspakkaus on pyritty suunnittelemaan kaikille perheille sopivaksi ja vuosittain muuttuvan sisältönsä vuoksi oletin sen siten paljastavan jotain oman aikansa vanhemmuudesta, lastenhoidosta ja elinolosuhteista. Halusin pohtia, voisiko äitiyspakkauksen kaltaisen esineen välityksellä ymmärtää lapsiperheen arkea.

Äitiyspakkauksen tarvikkeet ovat sen näkyvä, tai näkyvin, sisältö. Vaipat, nutut ja muut tarvikkeet heijastavat omaa aikaansa ja pakkaus on suunniteltu kunakin vuonna käytettävissä olleiden materiaalien ja taloudellisten mahdollisuuksien ehdoilla. Kunkin vuoden äitiyspakkauksen sisältö on eräänlainen ikkuna omaan aikaansa. Työn edetessä selvisi kuitenkin nopeasti, että äitiyspakkaus ei ole kiinnostava vain materiaalsen sisältönsä puolesta vaan sillä on ollut myös huomattava merkitys osana valtion äitiysvalistustyötä. Äitiyspakkauksen sisältä paljastui nuttujen ja vaippaharjojen alta näkymätöntä sisältöä, joka kietoutui Suomen väestöpoliittisiin kysymyksiin, äitiyden ihanteisiin ja äitiysvalistukseen. Erityisen kiinnostava oli äitiyspakkaukseen kuulunut opaskirjanen, jossa kerrottiin raskaudesta ja

¹⁰ Kela on vuonna 2011 luopunut esitteiden jakamisesta pakkauksen yhteydessä, joten esitteet saa neuvolasta (<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/net/150411095438ML?OpenDocument>, luettu 28.3.2012).

vauvanhoidosta, mutta samalla myös luotiin kuva ihanteellisesta äitiydestä ja vanhemmuudesta. Toisaalta opas oli käytännön ohjekirja, jonka kautta pystyi tarkastelemaan lapsiperheen elämään arjen tasolla. Toisaalta sen valistuksellinen sisältö ja tavoitteet ylsivät selvästi laajemmallekin kuin vain käytännön ohjeiden jakamiseen. Äitiyspakkaus olikin laajempi kokonaisuus kuin miltä se ensi silmäyksellä näytti.

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisin tutkimuskysymys onkin, miten äitiyspakkauksen sisältö, näkyvä ja näkymätön, on muotoutunut. Tutkimukseni pääkysymys tavallaan sisältää ja toisaalta edellyttää jatkokysymykset: miksi äitiyspakkaus on kehitetty ja mitä äitiyspakkaukseen on sisällytetty.

Äitiyspakkauksen sisältö ei ole sattumanvarainen kokoelma tarvikkeita, vaan joku on sen suunnitellut ja tehnyt valinnan mukaan otettavista tarvikkeista. Samalla tavalla joku on tuottanut sisällön äitiyspakkaukseen kuuluvaan opaskirjaseen. Koska äitiyspakkaus on ollut valtion jakama avustus, on ajatukseni, että se on ollut luomassa eräänlaista virallisesti hyväksyttyä mielikuvaa oikeanlaisesta äitiydestä ja lastenhoidosta. Äitiyspakkaukseen on ikään kuin piilotettuna sisällytetty tietyt äitiyden, vanhemmuuden ja lapsenhoidon ihanteet, joihin vanhempia on pakkauksen sisällöllä ja sen sisältämillä ohjevihkosilla haluttu johdattaa.

Äitiyspakkauksen sisältö ei kuitenkaan voi olla täysin irrallinen ympäröivästä yhteiskunnasta ja kunkin vuoden äitiyspakkauksen voi siten olettaa heijastavan aina omaa aikaansa. Näen nämä asiat eräänlaisena kehänä: toisaalta yhteiskunnan ja esimerkiksi asumisolojen muutokset ovat heijastuneet pakkauksen sisältöön, toisaalta yhtä aikaa pakkauksella on myös haluttu vaikuttaa yhteiskuntaan ohjaamalla lapsiperheitä arjen tasolla. Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset eivät ole tapahtuneet ilman ulkopuolisia vaikutteita. Suomalaisen äitiyspakkauksen sisällön ymmärtämiseksi on siis välttämätöntä tutkia äitiyspakkauksen syntyajan poliittisia ja erityisesti väestöpoliittisia virtauksia myös Suomen rajojen ulkopuolella, kuten muissa Pohjoismaissa ja muualla Euroopassa.

Tutkimuksen tavoitteena ei ole antaa kattavaa kuvaa äitiyspakkauksen sisällöstä koko sen olemassaoloaikana, vaan olen valinnut lähempään tarkasteluun vuosien 1949 ja 1978 äitiyspakkaukset. Ajatukseni on, että kahden eri vuoden pakkauksen avulla

tulee selkeämmin esille, miten esimerkiksi muutokset elinolosuhteissa ja perhepolitiikassa ovat saattaneet vaikuttaa pakkauksen sisältöön, niin näkyvään kuin näkymättömäänkin. Nämä vuodet ovat kuin ajallisia kiintopisteitä, jotka eivät kuitenkaan rajaa tarkastelua vain kyseisiin vuosiin vaan toimivat vain eräänlaisena ankkurina ajallisesti laajemmalle tarkastelulle.

Vuoden 1949 äitiyspakkauksen valinta tutkimuskohteeksi oli luontevaa, koska se oli ensimmäinen kaikille äideille ilman tulorajoituksia jaettu avustus. Vuoden 1978 valintaan toiseksi kiintopisteeksi vaikuttivat useat tekijät, eikä valinta ollut yhtä selkeä kuin vuoden 1949 kohdalla. Tavoitteenani oli löytää vuodelle 1949 vastapari, jonka kautta tulisi ilmi 1960- ja 1970-lukujen yhteiskunnallisen murroksen mahdollinen vaikutus äitiyspakkaukseen ja ajatuksiin vanhemmuudesta. Sen lisäksi, että 1970-luvulla vanhemmiksi tulleet olivat usein ensimmäistä kaupunkiin muuttanutta sukupolvea, kuuluivat he pääosin myös siihen ensimmäiseen sukupolveen, joka oli itse vauvana puettu äitiyspakkauksen nuttuihin ja jota oli hoidettu neuvoloissa. Tarkemman vuoden valinta tapahtui itse aineiston perusteella.

Vaikka itse äitiyspakkauksen sisällössä ei tapahtunut juuri muutoksia 1970-luvulla, pakkaukseen kuuluvaa opaskirjaa uudistettiin merkittävästi 1970-luvun loppupuolella ja vuodesta 1980 lähtien opaskirjanen ilmestyi nimellä *Meille tulee vauva*. Siten opaskirjanen ainakin nimen tasolla kertoi perhe-elämän ja lastenhoidon tasa-arvoistumisesta, jonka tulkitsin sodanjälkeisen ja 1970-lukulaisen vanhempisukupolvien eroksi. Opaskirjasia lukiessa tuli kuitenkin selväksi, että sisältö oli muuttunut jo ennen vuoden 1980 nimenmuutosta ja varsinainen muutos kirjaseen sisällössä tapahtui jo muutamaa vuotta ennen nimenmuutosta. Nimenvaihdos oli vain eräänlainen päätepiste. Vuonna 1978 opaskirjaseen sisältöä uudistettiin. Opaskirjaseen tekstissä vauvasta ja raskaudesta puhuttiin silloin ensimmäisen kerran selkeästi molempien vanhempien yhteisenä asiana. Vaikka siis opaskirjaseen nimi ja sisältö uudistettiin täysin vasta kaksi vuotta myöhemmin, oli vuoden 1978 pakkauksen opaskirjaseen nähtävissä jo selkeä perhe-elämää koskeva asennemuutos.

Charlotte Aull Davies on todennut, että tutkija ei pysty koskaan rajaamaan omaa minäänsä tutkimuksen kysymyksenasettelun eikä aineiston tulkinnan ulkopuolelle. Objektiiivisen tutkimuksen ajatus on osoittautunut vain eräänlaiseksi ideaaliksi.

Davies esittää, että tutkimus kertoo aina yhtä paljon tutkijasta itsestään kuin tutkittavasta aiheesta.¹¹ Tutkijan valintoihin ja näkökulmiin vaikuttavat omat kiinnostukset sekä oma tausta, ja nämä valinnat voivat olla myös alitajuisia.¹² Tutkijan pitää kuitenkin pystyä refleктоimaan omaa suhdettaan tutkittavaan asiaan ja Davies toteaa, että oman minän tuominen esille tutkimuksessa on osa ihmistieteitä.¹³ En todennäköisesti tutkisi äitiyspakkausta ja äitiyttä ilman omaa äitiyden kokemusta. Yhtä lailla vuoden 1978 valintaan yhdeksi tarkasteluvuodeksi vaikuttivat osin henkilökohtaiset syyt. 1978 on oma syntymävuoteni ja osa oman äitiyspakkaukseni tarvikkeista on kulkenut mukani koko elämäni. Oman syntymävuoden äitiyspakkauksen tutkiminen oli ikään kuin mahdollisuus sukeltaa omaan menneisyyteen.

Tutkimusaihe kietoutuu omaan taustaani myös muuten kuin vain syntymävuoteni perusteella. Äitinä ja suomalaisen neuvolajärjestelmän asiakkaana olen itse ollut äitiysvalistustyön kohteena ja lukenut äideille tarkoitettuja oppaita muutenkin kuin osana tutkimustyötä. Muiden vanhempien kanssa käydyt keskustelut ovat osoittaneet, kuinka äitiyspakkaus tunnutaan näkevän merkittävänä osana vanhemmaksi tulemisen kokemusta Suomessa. Suomalaisen äitiyspakkauksen lähes institutionaalisesta luonteesta kertoo se, että jouduin usein selittelemään päätöstäni ottaa oman lapseni kohdalla äitiysavustus rahana äitiyspakkauksen sijaan. Äitiyspakkauksen sisältö toimi kyllä eräänlaisena viitteellisenä standardina lapsen tarvitsemista tavaroista ja antoi mallia pukeutumisesta, joten pakkaus täytti mutkan kautta valistuksellisen tehtävänsä. Oman lapsen saamisen myötä yhteiskunnan antamat ihanteellisen äitiyden ja lastenhoidon kehykset ja niiden kohtaaminen todellisuuden kanssa ovatkin tulleet hyvin tutuiksi. Samaa problematiikkaa pohdin myös tässä työssä.

Olen rajannut tämän työn ulkopuolelle äitiyspakkaukseen yksilötasolla liitetyt muistot, tunteet ja kokemukset, jotka ovat nykyään hyvin tyypillisiä kansatieteellisessä tutkimuksessa. Äitiyspakkaukseen liittyy varmasti paljon muistoja ja tunteita, mutta tässä työssä olen halunnut ottaa hieman klassisemman näkökulman esinetutkimukseen ja keskittyä itse esineeseen. Näen pakkauksen, sen sisältämät

¹¹ Davies 2008: 5, 9.

¹² Mts. 30.

¹³ Mts. 5, 216.

tarvikkeet ja ohjekirjasen viesteinä, joita tutkimalla pakkauksen sisältämät merkitykset ovat avattavissa.

Tutkimuksen primääriaineistona on itse äitiyspakkaus ja siihen kuulunut opaskirjanen, joka on ilmestynyt nimillä *Äidille, Syntyvä lapsesi* ja *Meille tulee vauva*. Kokonaisina säilyneitä vanhempia äitiyspakkauksia on vain muutama, mutta vanhat arkistoissa säilyneet hankintasopimukset ovat melko seikkaperäisiä ja erittelevät tarkasti esimerkiksi tarvikkeissa käytetyt materiaalit. Vaikka varsinaista esinettä ei siis oikeastaan ole ollut käsin kosketeltavissa, on sen sisältö ja muoto tarkasti dokumentoitu. Hankintasopimusten lisäksi on säilynyt jonkin verran erilaisia kyselyjä ja äitiyspakkauksen sisältöä pohtineiden työryhmien mietintöjä. Opaskirjaset löytyvät esimerkiksi Kansalliskirjastosta, muu arkistoaineisto on tallennettu pääasiassa Kansallisarkistoon.

Tutkimuksen näkökulma ja tutkimusmenetelmät

Suomalaista äitiyspakkausta on tutkittu yllättävän vähän. Äitiysavustuksien jakamisesta nykyisin vastaava Kela tutkii säännöllisesti asiakkaiden tyytyväisyyttä äitiyspakkaukseen ja tekee muutoksia pakkauksen sisältöön kyselyaineiston perusteella.¹⁴ Laajemmin äitiyspakkausta on tutkinut Päivi Okko, jonka Helsingin yliopiston käsityötieteen oppiaineen gradu käsittelee äitiyspakkauksen tekstiileissä tapahtuneita muutoksia.¹⁵ Tekstiilien tutkimisen lisäksi Okko käsittelee työssään äitiysavustuksen syntyhistoriaa. Hän tarkastelee myös hieman yhteiskunnassa ja lastenhoidossa tapahtuneita muutoksia sekä niiden heijastumista äitiyspakkauksen sisältöön, mutta tutkielman pääpaino on materiaaleissa ja laadultaan työ on enemmän kvantitatiivinen kuin kvalitatiivinen.

Äitiys, vanhemmuus ja äitiysvalistus ovat tutkitumpia aiheita, eikä äitiyspakkauksenkaan sisältöä voi ymmärtää perehtymättä äitiydelle asetettuihin merkityksiin. Kansatieteellisessä tutkimuksessa äitiydelle ja lastenhoidolle asetettuja ihanteita sekä niiden toteutumista käsittelee Hilikka Helsti kattavasti tutkimuksessaan

¹⁴ Esim. Nevalainen, Hämäläinen, Klaukka 2008.

¹⁵ HYOKL, Okko 1998.

Kotisyntyisten aikaan. Helsti avaa kiinnostavasti äitiysvalistuksen merkitystä suomalaisen äitiyden mallin muotoutumisessa, ja hän sivuaa myös äitiyspakkauksen asemaa osana äitiysvalistusta.¹⁶ Helsti on käyttänyt tutkimuksessaan kyselyaineistoa kotisyntyisistä ja käsittelee myös äitiyspakkaukseen liittyvää äitiyden ja äitiysvalistuksen tematiikkaa enemmän kokemuksen tasolta. Ritva Nätkin taas tarkastelee väitöskirjassaan *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä* valtion väestöpolitiikan ja naisliikkeen ajamien uudistusten merkitystä naisten elämään. Nätkinin tutkimus on yhteiskuntatieteellinen. Itse hän määrittelee tutkimuksensa monitieteiseksi ja hänen tutkimuksensa tematiikka on hyvin samanlaista oman työni kanssa.¹⁷ Ennen kaikkea kirjassa on tarkasti käsitelty Suomen sosiaalipoliittisten uudistusten historia, ja nojaan paljon hänen teokseensa esimerkiksi äitiyspakkauksen kehitystyötä käsittelevissä luvuissa. Nätkin erittelee myös laajemmin lapsiperheille suunnattujen sosiaalisten uudistusten, kuten äitiysavustuksen, poliittista taustaa, mutta samalla hän tuo esille myös naisille ja ennen kaikkea äideille asetetut roolit. Näenkin Nätkinin teoksen paitsi tausta-aineistona, myös vertailuaineistona, johon voin peilata oman aineistoni herättämiä ajatuksia.

Suomessa ei ole eletty ilman ulkomaisia vaikutteita ja tutustuminen sosiaalipoliittiseen keskusteluun muissa maissa auttaa ymmärtämään, miksi äitiyspakkaus kehitettiin ja mitkä poliittiset taustatekijät kehitystyöhön vaikuttivat. Gisela Bockin ja Pat Thanen toimittamassa teoksessa *Maternity and Gender Policies* tuodaan hyvin ja kattavasti esille äitiys- ja perheavustusten kehitystyö Euroopassa ja erityisesti muissa Pohjoismaissa.¹⁸ Olenkin käyttänyt teosta paljon pyrkiessäni avaamaan suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystyön kansainvälisiä vaikutteita.

Esinetutkimus on ollut tärkeä osa kansatiedettä. Esineet on ymmärretty yhdeksi keinoksi ymmärtää ihmistä kulttuuriolentona.¹⁹ Kansatieteellinen esinetutkimus keskittyi pitkään lähinnä esineiden muotoon, materiaaleihin ja käyttötarkoitukseen, joiden perusteella esineitä positivismin hengessä luokiteltiin ja pyrittiin järjestämään

¹⁶ Helsti 2000.

¹⁷ Nätkin 1997.

¹⁸ Bock & Thane (ed.) 1991.

¹⁹ Kiuru 1999: 220; 2001: 63–64.

kokonaisuuksiksi.²⁰ Vasta 1970-luvulta lähtien on esinetutkimuksessa yleistynyt hermeneuttisempi, tulkitseva tutkimusperinne, jossa esineiden fyysistä olemusta tärkeämpää on niiden merkitys symboleina. Esineet eivät ole merkityksellisiä vain käyttötarkoituksensa mukaan, vaan tutkimuksen lähtökohdaksi voidaan ottaa myös esineisiin liitetyt arvot ja piilotetut merkitykset.²¹ Tutkimuksen kohteeksi tuli ihmisen suhde esinemaailmaan.

Etnologiatieteiden voi katsoa erottuvan historiantutkimuksesta lähdeaineiston perusteella. Karkeasti jaoteltuna historiassa käytetään arkistoihin tallennettuja dokumentteja ja tilastoja, mutta etnologiatieteissä aineisto luodaan usein itse esimerkiksi haastattelemalla tai kuvailemalla.²² Tässä tutkimuksessa tärkeänä lähdeaineistona ovat arkistoissa säilyneet äitiysavustuksiin liittyvät dokumentit ja ”kansan” kokemus on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Varsinkaan vanhempia äitiyspakkauksia ei ole juuri säilynyt kokonaisuuksina, joten niitä voi tutkia vain kirjallisen lähdeaineiston kautta. Voiko tutkimus siis olla kansatieteellistä, kun pääasiallisena lähteenä on käytetty lähinnä arkistoaineistoa, ja onko kyseessä esinetutkimus, kun tutkittavasta esineestä ei ole enää muuta jäljellä kuin sen sisällön kuvaileva pakkauslista?

Äitiyspakkaus on esine, oikeastaan esinekokonaisuus, jonka materiaaleissa tapahtuneet muutokset voisivat olla jo itsessään kiinnostava tutkimusaihe. Äitiyspakkaukseen kuitenkin kietoutuvat monella tavalla laajemmat poliittiset, yhteiskunnalliset sekä henkilökohtaiset arkisetkin kysymykset. Äitiyspakkausta voi kuitenkin tutkia myös esineenä. En tässä tutkimuksessa pyri äitiyspakkauksen tarkkaan muodon kuvaukseen tai sen sisältämien tarvikkeiden yksityiskohtaiseen analyysiin. Näen äitiyspakkauksen enemmän välineenä, jolla on sisältönsä käytettävyyttä tai muotoa suurempi merkitys.²³ Arja Turunen on väitöskirjassaan eritellyt vaatetuksen ja pukeutumisen tutkimuksen traditioita, joissa vaatteita on tarkasteltu joko vain materiaalien tai esimerkiksi niiden yhteiskunnallisen merkityksen kautta. Materiaalisten ominaisuuksien tutkiminen ei sulje pois

²⁰ Kiuru 1999: 219, 225.

²¹ Kiuru 1999: 227–228, 2001: 69. Laajemmin humanistisen tutkimuksen muutoksesta: Kjörup 1996: 50–51, 56.

²² Lönnqvist 1999: 14.

²³ Esineistä välineinä, esim. Vesterinen 2001: 20.

merkitysten tutkimista vaan on osa sitä, ja usein nämä osa-alueet ovat sidoksissa toisiinsa.²⁴

Billy Ehn ja Orvar Löfgren ovat kirjassaan *Kulturanalys*²⁵ kuvanneet, kuinka yksinkertaisen tapahtuman kuvaaminen voi avata näkökulman laajempaan asiayhteyteen. Pyykinpesua ei tarkastella vain metodien ja toiminnan kuvaamisen kautta, vaan se voi myös paljastaa jotain esimerkiksi sukupuolten välisestä työnjaosta tai vaikka yhteiskunnan puhtauskäsitteistä.²⁶ Vaikka kulttuurianalyyseissä onkin useimmiten kyse toiminnan ja ilmiöiden tarkastelusta, koen kuitenkin, että sitä voi myös soveltaa esinetutkimuksessa. Kulttuurianalyyseissä peruskysymyksenä on, mitä tutkittava ilmiö tarkoittaa, miksi se on olemassa ja miten se meihin vaikuttaa.²⁷ Nämä kysymykset sopivat esinetutkimukseen, jossa esine, äitiyspakkaus, on lähes merkittävämpi ilmiönä kuin varsinaisena esineenä.

Esimerkiksi Päivi Aikasalo on väitöskirjassaan *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia* tutkinut naisten pukeutumishanteita ja vaatevalintoja.²⁸ Hän tuo esille, kuinka vaatteet ovat konkreettisia esineitä, mutta niitä tutkimalla voi myös ymmärtää merkitysten muotoutumista ja tulkintaa.²⁹ Samankaltaista esineetöntä esinetutkimusta on tehnyt Arja Turunen, joka väitöskirjassaan *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousuja koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945* on käsitellyt naisten pukeutumista naisten housujen käytön kautta.³⁰ Turusen tutkimuksen keskiössä on konkreettinen esine, vaate, naisten housut, mutta hän lähestyy aihetta pukeutumista käsittelevien lehtikirjoitusten kautta. Housujen kautta Turunen tuo esille suomalaisen yhteiskunnan, arkielämän ja naisen aseman muutoksen 1900-luvun alkupuoliskolla. Kuten tässä tutkimuksessa, tutkimuskohteena on esine mutta samaan aikaan myös sama esine ilmiönä, siis esinetutkimusta ilman varsinaista esinettä. Asemoinkin

²⁴ Turunen 2011: 35–36.

²⁵ Ehn & Löfgren 2001.

²⁶ Ehn & Löfgren 2001: 16–17.

²⁷ Mts. 14.

²⁸ Aikasalo 2000.

²⁹ Aikasalo 2000: 33.

³⁰ Turunen 2011.

tämän opinnäytteeni uudeksi esinetutkimukseksi, jossa tarkastelen äitiyspakkausta kulttuurianalyttisesti mutta myös eräänlaisten yhteiskuntapoliittisten silmälasien läpi. Tutkimuksessa myös elää refleksiivisen etnografian ajatus, kuinka tutkimuksen yhtenä tavoitteena on yrittää tutkimuskohteen analysoinnin ja tulkinnan kautta tuottaa uutta tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta mutta samaan aikaan tiedostaa tämän tiedon subjektiivisuus.³¹

Keskeisiä käsitteitä tässä työssä ovat äitiys, vanhemmuus ja valistus. Äitiys on käsitteenä laaja. Sen voi määritellä esimerkiksi äitiyden kokemuksena, biologisena äitiytenä tai laajempaan käsitteenä yhteiskunnallinen äitiys, jossa naisella katsotaan olevan laajempi kasvatus- ja huolenpitovastuu koko yhteiskunnassa eikä tämä vastuu välttämättä edellytä biologista äitiyttä.³² Tässä tutkielmassa määritän äitiyden ennen kaikkea äitiyden *representaation* kautta. Representaatio voidaan kääntää eräänlaiseksi esittämiseksi ja toistamiseksi, jossa diskursiivisesti, kuten tekstien ja kuvien avulla luodaan kuvaa tietyistä olemisen mallista. Todellisuus tulee tavallaan esille ja on tulkittavissa representaatioissa, jotka tulevat esille kielenkäytössä, kuvissa ja ajattelutavoissa.³³ Tutkiessani äitiyden representaatiota en ole tavoittelemassa täydellistä totuutta äitiydestä vaan tarkastelen, miten äitiys käyttämässäni aineistossa representoidaan. Äitiyden representaationa voidaan ymmärtää ne tavat, joilla esimerkiksi äitiyspakkauksen opaskirjoissa puhutaan äitiydestä, millaiseksi niissä luodaan kuva ihanteellisesta äitiydestä ja miten esimerkiksi äitiyspakkauksen tarvikkeet tukevat tätä kuvaa. Laajemmalla tasolla on kyse myös vanhemmuudesta. Vanhemmuuteen kuuluu ikään kuin sisäänrakennettuna isyys ja äitiys, mutta myös ne tavat, joilla ihanteellisen vanhemmuuden mallia luodaan. Miten vanhempien työt jaetaan, mitkä ovat vanhempien roolit ja mitä arvostuksia näihin rooleihin liitetään? Vanhemmuuteen voi nähdä kuuluvan myös lastenhoidon käytännöt ja niihin liittyvät ihanteet.

Kolmantena keskeisenä käsitteenä on valistus, joka myös liittyy ja sulkee sisälleen äitiyden ja vanhemmuuden representaatiot. Valistuksen määrittelen tässä työssä valtion harjoittamaksi ja ohjaamaksi tiedotustoiminnaksi, jonka tavoitteena on

³¹ Davies 2008: 4–7.

³² Anttonen 1997: 178, 186.

³³ Koivunen 2004: 51.

kansalaisten olojen, elintapojen tai asenteiden muuttaminen. Valistus on muutokseen tähtäävää toimintaa, jossa tiedotuksella on ennalta määritelty, ylhäältä johdettu tarkoitus. Valistustoiminta voi kattaa konkreettiset toimet, kuten neuvolajärjestelmän kehittämisen tai tarvikeavustusten jakamisen, mutta näihin liittyen ja näiden lisäksi myös piilotetut tavoitteet. Myös äitiyspakkauksen opaskirjaset ovat osa tätä valtion ohjaamaa valistustyötä ja siten valistus on myös osa äitiyden ja laajemmin vanhemmuuden representaatioiden luomista.

2 MITÄ PAKKAUKSESTA LÖYTYY?

”Lahja Suomen äideille”

Suuri lapsikuolleisuus ja huoli vähenevistä synnytyksistä johtivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä äitien ja lasten hyvinvoinnin parantamiseen tähtääviin lakimuutoksiin.³⁴ Vuonna 1937 säädettiin Suomessa laki vähävaraisille äideille tarkoitetusta äitiysavustuksesta, ja avustuksen jako alkoi seuraavana vuonna. Äitiysavustuksen saattoi saada tarveharkinnan mukaan joko rahana, tarvikepakkauksena tai näiden yhdistelmänä. Äitiysavustukselle oli kysyntää, sillä jo vuonna 1938, ensimmäisenä jakovuonna, avustus jaettiin noin kahdelle kolmasosalle ensisynnyttäjistä. Tulorajoja korotettiin aina taloustilanteen salliessa seuraavan kymmenen vuoden aikana muutaman kerran, kunnes ne poistettiin kaikkein hyvätuloisimpia lukuun ottamatta vuoden 1945 lakimuutoksella. Vuoden 1949 lakimuutoksen myötä äitiysavustuksen tarveharkinnasta luovuttiin ja äitiysavustus jaettiin ensimmäistä kertaa kaikille odottaville äideille varallisuudesta riippumatta.³⁵ Aikaisemmin äitiyspakkauksen toimittamisesta ja koostamisesta vastasi sosiaalhallitus ja pakkaukset haettiin kunnan sosiaalitoimistoista, mutta vuodesta 1994 siitä on vastannut Kela.³⁶

³⁴ Helsti 2000: 250, Turpeinen 1987: 367.

³⁵ Kansallisarkisto (KA) Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston äitiysavustusasiain arkisto (STMHVA) Ca1, Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä muistiot ja tilastot.

³⁶ Äitiysavustuksen historiaa:

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/200410155058SK?OpenDocument>.

Äitiysavustus ja sen saamiseen liittyvät velvoitteet ovat pysyneet pääpiirteissään samanlaisena ensimmäisestä äitiysavustuslaista lähtien. Äitiysavustuksen on voinut saada joko luontoisavustuksena, eli äitiyspakkauksena, tai rahakorvauksena. Nykyisin avustus on vanhemman valinnan mukaan joko äitiyspakkaus tai veroton rahasumma³⁷ ja avustuksen saa myös adoptiolapsesta. Äitiysavustuksen saamisen ehtona vuoden 1949 lakimuutoksesta lähtien ollut, että äidin on tullut käydä terveystarkastuksessa lääkärissä tai neuvolassa ennen neljännen raskauskuukauden päättymistä. Lisäksi nykyään avustusta saa hakea vasta, kun raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää.³⁸

Äitiyspakkauksella on yleensä katsottu olleen merkittävä rooli suomalaisessa äitiysvalistustyössä. Neuvolatoiminta oli suuremmilla paikkakunnilla aloitettu jo 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, mutta vuonna 1944 tuli lakimuutoksen myötä pakolliseksi perustaa äitiysneuvola jokaiseen kuntaan.³⁹ Neuvolatoiminnan tavoitteena oli äiti- ja lapsikuolleisuuden vähentäminen opastamalla äitejä esimerkiksi kodinhoidossa, ravitsemuksessa ja lastenhoidossa. Äitiyspakkauksella ja neuvolatoiminnalla olivatkin samat valistukselliset tavoitteet ja ne olivat osa laajempaa yhteiskunnallista pyrkimystä taata väestönkasvu ja kehittää Suomesta hyvinvointivaltio. Olennaista valistuksessa oli puhtauden ja hygienian korostaminen.

Äitiyspakkauksen saamisen ehdoksi asetettu vaatimus käydä neuvolassa oli todennäköisesti yksi merkittävä tekijä äitien saamisessa neuvolatoiminnan piiriin, erityisesti sodan aiheuttaman materiaalipulan aikana.⁴⁰ Neuvolatoimintaan saatettiin alkuaikoina suhtautua varauksellisesti, koska raskaus oli perinteisesti katsottu, varsinkin maaseudulla, eräänlaiseksi tabuksi, piiloteltavaksi. Raskauksista ja synnytyksistä oli pitkään selvitty ilman ulkopuolista apua ja raskaus voitiin nähdä myös häpeällisenä. Neuvoloita haluttiin välttää raskauden paljastumisen pelossa, joten äitiyspakkauksen saaminen saattoi toimia ainoana motivaationa käynnille.⁴¹ Toisaalta neuvolatoiminnalle oli ilmeisesti tarvetta ilman äitiyspakkauksen saamistakin, sillä jo vuonna 1945 yli 80 prosenttia synnyttäjistä oli käynyt

³⁷ Vuonna 2011 rahakorvaus oli 140 euroa.

³⁸ Äitiysavustuksesta: http://www.kela.fi/raskaus_aitiysavustus-ja-aitiyspakkaus.

³⁹ Turpeinen 1987: 370.

⁴⁰ Helsti 2000: 290–291.

⁴¹ Mts. 283, 286–288.

neuvolassa ja 1950-luvun kuluessa lähes kaikki äidit saatiin neuvolatoiminnan piiriin.⁴²

Vuoden 1949 äitiyspakkaus – korvikkeita ja omatoimisuutta

Vuonna 1949 Suomi oli vasta toipumassa neljä vuotta aikaisemmin päättyneestä sodasta. Suomessa asui noin neljä miljoonaa ihmistä ja väkiluku kasvoi vauhdilla suurten ikäluokkien syntyessä maailmaan. Sodanjälkeinen Suomi oli hitaasti kaupungistumassa, mutta edelleen yli 70 prosenttia väestöstä asui maaseudulla ja hieman yli puolet työssäkäyvistä ihmisistä sai elantonsa maataloudesta.

Asuinolosuhteet olivat kaupunkien ulkopuolella usein vaatimattomat ja esimerkiksi juokseva vesi oli harvinaisuus.⁴³ Asuinpaikasta ja varallisuudesta riippuen ihmisillä saattoi olla hyvin erilaiset tavat ja mahdollisuudet huolehtia raskaudesta, synnytyksestä ja lastenhoidosta. Toisaalta sodan jälkeisenä aikana ei edes suuri varallisuus taannut mahdollisuutta hankkia vaikkapa vaatekangasta tulevalle vauvalle.⁴⁴

Äitiyspakkauksen suunnittelijoiden tavoitteena oli, että pakkauksen sisällöllä pärjäisi vauvan ensimmäiset kuukaudet ilman muita hankintoja.⁴⁵ Vuoden 1949 äitiyspakkaus sisälsikin paitsi melko kattavan valikoiman vauvan perustarvikkeita, myös tarvikkeita äidille. Vaatteet painottuivat puuvillaisiin nuttuihin ja paitoihin, koska vauvan alavartalon peittona käytettiin tavallisesti kankaista vaippakapaloa. Pakkauksen tarvikkeiden perustella voi päätellä, että vauvan vaatetuksessa uskottiin äitien omatoimisuuteen, sillä pakkaukseen oli sisällytetty rulla ompelulankaa ja kerä villasekoitelankaa.⁴⁶ Nykyajan pakkauksista löytyviä ulkovaatteita ei ollut,⁴⁷ koska ensimmäiset äitiyspakkaukset oli ilmeisesti ajateltu vain aivan pienen vauvan tarpeisiin ja vauvalle riitti ulkopukimiksi paksumpi kapalointi.

⁴² Turpeinen 1987: 370.

⁴³ Suomen tilastollinen vuosikirja 1950: 5, 30–31, 43, 215.

⁴⁴ Taskinen 2006: --.

⁴⁵ Jalas 1949: 17.

⁴⁶ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat. Ks. myös liite I.

⁴⁷ Ks. liite III. Viime vuosien äitiyspakkauksia kuvina:

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/060509132644HL?OpenDocument>.

Selkeästi äidille tarkoitettuja tavaroita pakkauksessa olivat *Äidille*-opaskirja sekä aikuisten lakana. Äidin lakana oli erityisesti synnytystä ja lapsivuodeaikaan varten. Kotona synnyttäminen oli vielä yleistä⁴⁸ ja hygieniaolosuhteet ja -käsitkset kodeissa eivät usein, varsinkaan maaseudulla, vastanneet ajan puhtausihanteita.⁴⁹

Huomattavaa on, että äidin lakana oli paperimateriaalia eli sitä ei ollut tarkoitettu pitkäaikaiseen käyttöön. Lapselle tarkoitettu lakana oli kuitenkin puuvillaa, tarvitsihan lapsi puhtaan makuualustan koko vauvaiäksi.

Pakkauksessa oli paljon paperista valmistettuja tarvikkeita, johtuen ennen kaikkea sodan aiheuttamasta materiaaliapulasta. Äidin paperisen lakanan lisäksi esimerkiksi vauvan patjan päällinen oli paperikangasta ja täyte voimavillaa eli paperilastua. Pakettiin kuului myös useita erilaisia paperipyyhkeitä sekä -alustoja.

Materiaaliapulasta ja taloudellista oloista kertoo sekin, että kahtena seuraavana vuonna, vuosina 1950 ja 1951, pakkaukseen oli sisällytetty Unicefin lahjoittamaa flanellikangasta ja saippuaa. Toisaalta jo vuonna 1950 äidin lakana oli muuttunut puuvillaiseksi ja pyyhkeitäkin oli pakkauksessa kaksi, joten olosuhteet sodasta toipuvassa Suomessa olivat nopeasti paranemassa.⁵⁰ Sotavuosien jälkeinen pesuainepula mainitaan äitiyspakkaukseen kuuluneessa *Äidille*-opaskirjassa, jossa suositellaan käyttämään kapalovaipan sisimpänä kerroksena kankaan sijasta paperisia liinoja likapyykin vähentämiseksi.⁵¹ On kuitenkin vaikea arvioida, kuinka monessa perheessä on ollut pidemmän päälle taloudellisesti mahdollista käyttää vauvalla osin poisheitettäviä vaippoja ja miten näitä paperisia liinoja on ollut saatavilla kaupoissa.

Ajan hygieniaihanteet näkyvät pakkauksen sisällössä ja erityisesti ne korostuvat pakkaukseen sisältyneestä *Äidille*-opaskirjasessa. Äitiyspakkauksessa oli runsaasti puhdistukseen liittyviä tarvikkeita, kuten pyyhe, saippuaa, pesusieni, hiusharja, kampa, paperinenäliinoja ja vauvan vuoteeseen tarkoitettuja kosteussuojia.⁵² *Äidille*-opaskirjasessa taas kehoitetaan äitejä valmistautumaan vauvan tuloon aloittamalla suursiivous ajoissa.⁵³ Hilikka Helsti kirjoittaaakin teoksessaan Kotisyntymysten aikaan,

⁴⁸ Turpeinen 1987: 366.

⁴⁹ Esim. Helsti 2000: 312–313; 330–332.

⁵⁰ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

⁵¹ Jalas 1949: 18.

⁵² KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

⁵³ Jalas 1949: 3.

kuinka puhtauden ja hygieenisyyden ihanteet oli otettu osaksi terveydellistä valistustyötä jo 1800-luvun loppupuolella. Ihmisten ja kodin puhtaus olivat yhteiskunnallisesta asemasta ja koulutuksesta kertova erottautumiskeino ja uusia puhtausihanteita pyrittiin aktiivisesti levittämään vaatimattomiinkin talouksiin.⁵⁴ Tulevia äitejä opastetaankin *Äidille*-opaskirjassa seikkaperäisesti peseytymisessä ja puhtaudessa niin itsensä kuin lapsenkin hoidossa.⁵⁵

Helsti kuitenkin huomauttaa, että lika ymmärrettiin eri yhteiskuntaluokissa eri tavalla, joten virallisen valistustyön ajamaa siisteysihannetta ei välttämättä ymmärretty kansan parissa.⁵⁶ Viralliset hygieniasuositukset saattoivat olla ristiriidassa todellisuuden kanssa. Ajan peseytymisoloista ja puhtaan veden saatavuudesta kertoo esimerkiksi se, että *Äidille*-opaskirjasessa pieni vauva kehoitetaan kylvettämään joko kaivo- tai sadevedellä. Järvivettä kehoitetaan käyttämään vain muiden vaihtoehtojen ollessa mahdottomia ja silloinkin vain keitettynä.⁵⁷ Raskauteen, synnytykseen ja vauvanhoitoon liittyi myös virallisen valistuksen kanssa ristiriidassa olevia perinteitä. Synnytys saatettiin nähdä likaisena tapahtumana, joten esimerkiksi puhtaan lakanan käyttäminen äidin alustana synnytyksessä saattoi tuntua täysin järjettömältä ajatukselta.⁵⁸

Käytettävissä olevan aineiston pohjalta on mahdotonta arvioida, miten äitiyspakkauksen tarvikkeita on oikeasti käytetty ja miten äidit ovat halunneet tai pystyneet seuraamaan pakkauksen välittämää hygieenisyyden ihannetta. Nykyään äitiyspakkauksen jakamisesta vastaava Kela tutkii säännöllisesti vanhempien tyytyväisyyttä äitiyspakkaukseen ja päivittää pakkauksen sisältöä esille tulleiden toiveiden ja kommenttien perusteella.⁵⁹ Varhaisemmista äitiyspakkauksista ei ole olemassa vastaavaa aineistoa tai tietoa esimerkiksi siitä, miten hyödylliseksi perheet ovat pakkauksen kokeneet.

⁵⁴ Helsti 2000: 306, 326–330.

⁵⁵ Jalas 1949: 3–4, 8.

⁵⁶ Helsti 2000: 306, 314.

⁵⁷ Jalas 1949: 19.

⁵⁸ Esim. Helsti 2000: 330–331.

⁵⁹ Esim. Nevalainen, Hämäläinen, Klaukka 2008.

Äitiysavustusmääräerä 1978

Vuonna 1978, yli 30 vuotta sodan loppumisen jälkeen ja äitiyspakkauksien jakamisen aloittamisen jälkeen, Suomessa ei enää säännöstelty saippuaa eikä puuvillaa. Väkiluku oli sotavuosien jälkeen jatkanut kasvua, vaikka suurperheiden sijaan yleisimmäksi perhemalliksi oli jo vakiintunut yhden tai kahden lapsen perhe.⁶⁰ Kaupungistuminen oli siirtänyt väestön painopisteen maaseudulta kaupunkeihin, joissa asui jo lähes kaksi kolmasosaa väestöstä.⁶¹ Yhteiskunnassa tapahtunutta rakennemuutosta kuvaavat vielä selkeämmin ammateissa tapahtuneet muutokset. Vielä sodan jälkeen puolet työssäkäyvästä väestöstä toimi maa- ja metsätalouden aloilla, mutta 1970-luvun puoliväliin mennessä heidän osuutensa oli kutistunut reiluun kymmeneen prosenttiin, kun taas palvelualat ja kauppa olivat nousseet teollisuuden ohella suurimmiksi ammattiryhmiksi.⁶² Suomalaisen reaalitulot olivat yli kaksinkertaistuneet sotaa seuranneista vuosista ja kun vielä 1940-luvun lopulla ravintoon käytettiin yli puolet tuloista, 1970-luvun lopussa vain neljännes.⁶³ Rahaa oli käytettävissä muuhunkin kuin välttämättömiin menoihin. Suomi oli vakaasti vaurastumassa ja siirtymässä pois omavaraistaloudesta.

1960-luku oli murrosten vuosikymmen kaikissa länsimaissa. Maailmalla alkaneet suuret uudet poliittiset, yhteiskunnalliset ja aatteelliset virtaukset olivat saapuneet Suomeenkin, tosin pienellä viiveellä muuhun Eurooppaan verrattuna. Naisten asemassa tapahtui merkittäviä muutoksia. Ehkäisyn helpompi saatavuus mahdollisti 1970-luvun vanhemmille jo aktiivisen perhesuunnittelun, ja päivähoitojärjestelmän kehittäminen mahdollisti äideille töiden jatkamisen lapsen syntymänkin jälkeen. Päivähoitolaki tuli voimaan vuonna 1973 ja mahdollisti aivan uudella tavalla äitien kokopäiväisen työskentelyn – heidän ei tarvinnut valita työuran ja perheen perustamisen välillä. Toisaalta on huomattava, että päivähoitojärjestelmän kehittämisen taustalla oli osittain sama tavoite kuin alun perin äitiysavustuksella: syntyvyyden lisääminen.⁶⁴ Naiset olivat siirtyneet töihin kodin ulkopuolelle ja heidän työpanostaan tarvittiin. Ilman toimivaa päivähoitojärjestelmää lapsen saaminen olisi

⁶⁰ Suomen tilastollinen vuosikirja 1979: Kartat XXXII.

⁶¹ Suomen tilastollinen vuosikirja 1979: 5.

⁶² Suomen tilastollinen vuosikirja 1979: 38–39.

⁶³ Karisto, Takala, Haapola 1989: 33, 46–47.

⁶⁴ Kajanoja 1999: 9–10.

merkinnyt joko kotiin jäämistä tai hankalia hoitojärjestelyjä, joten tuli tarpeen mahdollistaa myös perheellisten naisten ansiotyö. Isiäkään ei 1970-luvulla unohdettu, vaan vuoden 1978 alusta heille tuli ensimmäisen kerran mahdollisuus jäädä lakisääteiselle kahden viikon isyysvapaalle vauvan synnyttyä, tosin alussa isyysvapaan sai pitää vain äidin suostumuksella ja isän käyttämä aika vähennettiin äidin perhevapaista.⁶⁵

Suuria mullistuksia oli tapahtunut asuinoloissakin. Vielä sodan jälkeen juokseva vesi, sisävesi ja sähkölämmitys olivat olleet harvinaisuuksia suurimpien kaupunkien ulkopuolella. 1970-luvulla viemäreistä, sisävessoista ja lämpimästä vedestä oli tullut tavallisia koko maassa, niin maaseudulla kuin kaupungeissakin. Syrjäisimmillä seuduilla saatettiin elää tosin vielä ilman mukavuuksia.⁶⁶ 1970-luvulla lapsenhoidon edellytykset olivat siis aivan erilaiset kuin sodan jälkeen, ja tämä luonnollisesti heijastui myös äitiyspakkaukseen. 1970-luvun lopulla syntyneiden vauvojen vanhemmat olivat pääsääntöisesti sodanjälkeistä sukupolvea. Heistä useimmat oli jo omana vauva-aikanaan puettu äitiyspakkauksen nuttuihin, ja heidän äitejään oli opastettu nykyaikaisesta lastenhoidosta niin neuvolassa kuin äitiyspakkauksen opaskirjallakin. Äitiyspakkauksesta ja neuvoloista oli tullut vakiintuneita ja itsestään selviä osia raskautta ja vauvan saantia.

Vuoden 1978 äitiyspakkaus oli sodanjälkeistä edeltäjänsä huomattavasti monipuolisempi, vaikka jotkut perustarvikkeet olivat pysyneet samoina. Vaatteiden määrä oli yli kaksinkertaistunut. Vuoden 1949 pakkauksessa ainoana vaatteina kapalon lisäksi oli yhteensä kahdeksan nuttua ja paitaa, mutta vuoden 1978 vauvalle oli tarjolla paitojen lisäksi useita housuja, potkuhousuja, potkupukuja ja päähine.⁶⁷ Vaatteiden materiaali oli vaihtunut puuvillasta ja flanellista trikooseen. Uudenlaiset materiaalit, kuten trikoo ja joustofrotee, mahdollistivat myös uudenlaiset vaatteet vauvalle.

Muutos vaatteiden materiaalissa kertoo kaupungistumisesta ja asuinolojen kehittymisestä. Vuoden 1949 pakkauksen tekstiilit oli suunniteltu kestävämmän

⁶⁵ Haataja 2004: 29.

⁶⁶ Suomen tilastollinen vuosikirja 1979: 132–133.

⁶⁷ Lista vuoden 1978 pakkauksen sisällöstä, liite II.

keittopesua, koska pyykinpesukoneet olivat vielä harvinaisia ja alkeellisia. 1970-luvun lopussa tilanne oli kuitenkin aivan toinen, varsinkin kaupungeissa. Vaikka omaa pesukonetta ei vielä olisikaan ollut, sellainen saattoi löytyä vaikka taloyhtiön pesutuvasta. Pakkauksesta löytyi kuitenkin edelleen emalinen pesuvati. Tätä ei suinkaan ollut tarkoitettu lapsen pesuun vaan esimerkiksi harsovaippon liotukseen. Alkeellisia kertakäyttövaippoja oli jo olemassa ja niitä löytyi äitiyspakkauksesta, mutta harsovaipat olivat edelleen yleisesti käytössä varsinkin vauvan ensimmäisinä elinkuukausina.⁶⁸

1970-luvun pakkauksen tekstiileissä näkyivät ajan pukeutumisen muotivärit. Vuoden 1978 villahuopa oli oranssinkeltainen ja peitemakuupussi ruskea. Äitiyspakkauksen tarvikkeet eivät siis heijastele vain elinoloissa, vaan myös muodissa tapahtuneita muutoksia. Sodan jälkeen pakkauksen vaatteet ja tarvikkeet olivat usein koristelemattomia ja yksinkertaisia, mutta yhteiskunnan vaurastuminen mahdollisti myös pakkauksen tarvikkeiden esteettisyyteen panostamisen. Vaatteiden värittömyys oli ollut pitkälti kustannuskysymys, ja toisaalta valkoiset vaatteet kestivät myös paremmin keittopesun.⁶⁹ Värit tulivat äitiyspakkaukseen 1970-luvun puolivälissä, sitä ennen tekstiilit olivat olleet pääsääntöisesti valkoisia.⁷⁰ Pakkauksen tekstiilien kuoseja muutettiin vuosittain, kuten nykyäänkin, ja vauvojen vaatetus alkoi seurata yhä enemmän muodin vaihteluja.

Sosiaalihallituksen päiväämättömässä, 1970-luvun alkupuolelle ajoittuvassa muistiossa on arvioitu pakkauksen sisältöä ja esitetty parannusehdotuksia. Muistiossa on ensin esitetty yleisiä ajatuksia äitiyspakkauksen parantamiseksi ja lisäksi jokaisen pakkauksen tarvikkeen hyödyllisyys ja käyttökelpoisuus on arvioitu erikseen. Joistain tarvikkeista on jopa piirretty mitalliset kuvalliset ehdotukset uusiksi malleiksi, esimerkiksi irtopeitteet esitetään korvattavaksi pussilakanalla ja edestä solmittavat nutut paidoilla.⁷¹ Muistiossa esitetyt yleiset parannusehdotukset ovat kuitenkin kiinnostavimpia, koska ne paljastavat mahdollisia syitä, miksi

⁶⁸ Esim. Syntyvä lapsesi 1978: 40.

⁶⁹ Okko 1998: 94.

⁷⁰ Okko 1998: 61, 88; Äitiysavustuksen historiaa:

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/200410155058SK?OpenDocument>.

⁷¹ Sosiaali- ja terveystieteiden arkisto (STMA) Sosiaalihanituksen suunnittelu- ja tilastotoimisto (SH), Äitiysavustukset 1971–1982–84.

äitiyspakkaus muuttui materiaaleiltaan ja kuoseiltaan 1970-luvun aikana. Muistiossa tuodaan esille, kuinka äitiyspakkauksen suunnittelussa tulee huomioida yhteiskunnassa tapahtunut kehitys, eli siinä tulee ottaa huomioon työssäkäyvät äidit, joilla ei ole ylimääräistä aikaa vaatehuoltoon.

Kaikkien tuotteiden tulisi olla esim. silittämättä siistin näköisiä (froteeta ja trikoota) niin, että kaikki mahdollinen aika käytetään lapsen kanssa seurusteluun ja omaan virkistykseen, eikä turhanpäiväiseen uurastukseen. (Upuneet vanhemmat tuskin pystyvät kasvattamaan tyytyväisiä veronmaksajia.)⁷²

Muistiossa myös jatketaan, kuinka vaatteiden tulee olla lapselle mukavaksi suunniteltuja ja samalla myös silmänilo vanhemmille.⁷³ Pakkauksen sisällössä ei siis haluttu panostaa vain käytännöllisyyteen, vaan myös estetiikkaan. Sisällön haluttiin olevan ajanmukainen ja helppohoitoinen. Vauvan vaatteiden silityksestä oli tullut turhanpäiväistä uurastusta, ehkäpä vanhanaikaiseksikin koettua, johon kodin ulkopuolella työssäkäyvillä vanhemmilla ei ollut aikaa. Muistion mukaan äitiyspakkausta modernisoimalla kasvatettaisiin tulevaisuuden tyytyväisiä veronmaksajia. Pakkauksen valistuksellista arvoa ei kuitenkaan tässäkään mietinnössä sivuutettu, vaan pakkauksessa haluttiin tulevaisuudessa suosia suomalaisia valmistajia ja pakkauksen luomalla esimerkillä haluttiin ohjata vanhempien kulutuskäyttäytymistä oikeaan suuntaan, siis todennäköisesti suosimaan omissakin lastentarvikehankinnoissaan kestävä, kaunista ja käytännöllistä.

Kadonneet, säilyneet ja uutuudet – muutoksen mittareita

Vuoden 1949 ja 1978 äitiyspakkauksien tarvikkeita vertaillen huomaa, että pakkauksen perussisällössä ei ollut tapahtunut juurikaan muutoksia 30 vuodessa. Suurimmat muutokset olivat uudenlaiset materiaalit ja muutamat uutuustuotteet. Vaippaharsot, hiusharja, lakanat, saippua, pyyhe, sidevanu, patja ja peitto löytyvät molemmista pakkauksista. Eräänlainen äitiyspakkauksen klassikkoesine, emalinen pesuvati, joka löytyy vuoden 1978 pakkauksesta mutta joka ei kuulunut vielä vuoden 1949 pakkaukseen, oli lisätty tarvikevalikoimaan jo 1950-luvun alussa.⁷⁴

⁷² STMA SH, Äitiysavustukset 1971–1982–84.

⁷³ STMA SH, Äitiysavustukset 1971–1982–84.

⁷⁴ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

Pakkauksessa tapahtuneita muutoksia tarkasteltaessa huomaa, että hygieniaan liittyvät tarvikkeet, kuten pyyhkeet, lakanat ja kangasvaipat, pysyivät samoina vuosikymmenestä toiseen ja löytyvät vielä nykyajankin pakkauksista. Pakkauksesta ei juuri ole poistettu tarvikkeita, vaan sitä on käytettävissä olevien varojen lisääntyessä laajennettu.⁷⁵

Kapalovaippoja ei esimerkiksi enää 1970-luvun pakkauksesta löydy, koska vaipoissa oli siirrytty kevyempiin harsovaippoihin tai kertavaippoihin. Äidille tarkoitettu lakana on myös kadonnut, olivathan synnytyksen jo siirtyneet lähes täysin sairaaloihin, joissa myös vietettiin ensimmäiset päivät synnytyksen jälkeen.⁷⁶ Äidille oli pakkaukseen lisätty terveysiteitä. Alkuaikojen pakkauksissa oli usein kangasta tai lankaa, ja tavoitteena oli, että äidit itse ompelemalla laajentaisivat vauvan vaatevarastoa. 1970-luvulla lapsille on voitu vielä ommella vaatteita itse, mutta äitiyspakkaukseen käsityötarvikkeet eivät enää kuuluneet. 1970-luvulla lastenvaatteiden tarjonta ja saatavuus oli huomattavasti laajempi, kun valmiita lastenvaatteita oli alkanut tulla yleisemmin myyntiin 1950-luvulta lähtien. Myös suomalainen lastenvaateteollisuus oli kasvanut voimakkaasti sodan jälkeisinä vuosikymmeninä.⁷⁷

Yhtenä suurena muutoksena äitiyspakkauksen sisällössä, niin näkyvässä kuin näkymättömässäkin, voi pitää ehkäisyvälineiden lisäämistä tarvikevalikoimaan. Äitiysavustus ja äitiyspakkaus kehitettiin alun perin taloudelliseksi kädenojennukseksi kasvavalle perheelle. Samaan aikaan ja ennen kaikkea äitiyspakkaus oli kuitenkin kannustin lisääntymiseen. Erityisesti sodan jälkeen syntyvyyden lisääminen oli hyvin olennainen osa väestöpolitiikkaa, joten ehkäisyvalistus olisi ollut täysin väestönkasvullisten tavoitteiden vastaista.

Ehkäisyvälineet, kondomit, lisättiin äitiyspakkauksen 1970-luvun alussa. Vuoden 1971 äitiyspakkauksen opaskirjasessa puhuttiin jo aktiivisesta perhesuunnittelusta, jossa perhe voi itse päättää perheensä koon ja lasten ikäeron. Ehkäisyyn jopa kannustettiin, jotta äiti saisi levätä raskauksien ja synnytysten välillä. Lasten välille

⁷⁵ Okko 1998: 74, 81, 84.

⁷⁶ Esim. Nätkin 1997: 137.

⁷⁷ Okko 1998: 40.

suositeltiin vähintään kahden vuoden taukoa ja huomattavaa on, että taukoa ei perusteltu vain lääketieteellisin syin vaan myös äidin jaksamisella. Tekstissä puhuteltiin vielä erikseen suoraan äitiä, joka saattoi ajatella ”[--]että olisi otettava vastaan, mitä annetaan--” ja vedottiin sekä äidin että lasten yhteiseen etuun: levännyt äiti on parempi äiti.⁷⁸ Tyyli oli kuitenkin varovainen – ehkäisyn käyttö ei vielä ollut itsestään selvä asia, vaikka ehkäisyvälineitä ja ehkäisyneuvontaa oli jo yleisesti saatavilla.

Ehkäisy oli tullut suomalaiseen väestöpoliittiseen keskusteluun erityisesti 1950-luvun lopulla, jolloin ehkäisystä alettiin puhua ennen kaikkea sosiaalipoliittisena ja terveydellisenä ratkaisuna. Liian monen lapsen uuvuttama äiti ei ollut kansanterveydellisesti kestävä ratkaisu. Erityisesti heti sotavuosien jälkeen oli esitetty julkisesti tavoitteita vähintään kuudesta lapsesta joka perheessä,⁷⁹ ja mahdollinen äidin terveyden uhraus tässä väestönkasvuprojektissa rinnastettiin jopa miesten sotaponnisteluihin rintamalla.⁸⁰ Äitiys olikin monelle pakon sanelemaa, koska ehkäisy tietoa tai -välineitä ei ollut saatavilla tai asenteet estivät ehkäisy tiedon saamisen. Vaikka asenteet olivat 1950-luvulla jo muuttumassa, saattoivat neuvoloiden johtavat lääkärit vielä pitkään kieltää hoitajia antamasta ehkäisyvalistusta.⁸¹ Ehkäisy pillerit tulivat Suomessa markkinoille jo 1960-luvun alussa, mutta aluksi vain naimisissa oleville naisille. Abortti tuli mahdolliseksi sosiaalisin perustein vuonna 1970, sitä ennen abortin oli voinut laillisesti tehdä vain eettisin tai terveydellisin perustein.⁸² 1960-luvun sodan jälkeen syntynyt sukupolvi muutti sukupuolimoraalia ja äitiyden käytäntöjä.⁸³ Sukupuolisuhteet saattoivat olla muutakin kuin vain uusien kansalaisten tuottamista varten.

⁷⁸ Syntyvä lapsesi 1971: 34.

⁷⁹ Nätkin 1997: 133–135.

⁸⁰ Jalas 1941: 42.

⁸¹ Helsti 2000: 247.

⁸² <http://fi.wikipedia.org/wiki/Abortti>; Helén 1997: 32–33; Nätkin 1997: 127.

⁸³ Nätkin 1997: 121.

3 PAKKAUKSEN NÄKYMÄTÖN SISÄLTÖ

Äidille-opaskirja – äitiys on isänmaan asia

Äitiyspakkaukseen on alkuvuosista lähtien kuulunut opaskirjanen, jossa tuleville äideille annetaan ohjeita raskausajasta ja vauvanhoidosta. Vuoden 1949 opaskirjasen nimi oli *Äidille*, minkä nimisenä opaskirjanen ilmestyi aina vuoteen 1970 asti. Koko 1970-luvun kirjaseen nimi oli *Syntyvä lapsesi*, mutta vuonna 1980 opaskirjanen uudistettiin lähes kokonaan ja sen nimeksi tuli *Meille tulee vauva*. Tällä nimellä opaskirjasta julkaistaan edelleen. Nimissä heijastuu, kuinka raskaus, vauva ja lapsenhoito siirtyivät tai niitä ainakin pyrittiin siirtämään äidin vastuulta vanhempien yhteiseksi asiaksi. Opaskirjasen sisältöä on päivitetty ja laajennettu lähes vuosittain, mutta suurimmat sisällölliset muutokset ovat yleensä tapahtuneet nimenmuutoksien yhteydessä. Vuoden 1949 *Äidille*-opaskirjasessa oli 32 sivua, mutta nykyään jaettava *Meille tulee vauva* on jo yli satasivuinen.⁸⁴

Ensimmäiset *Äidille*-opaskirjaset sisälsivät sekä raskausaikaa koskevia käytännöllisiä ohjeita että ohjausta eräänlaiseen ihanteelliseen äitiyteen ja perhe-elämään. Opaskirjasessa käsiteltiin esimerkiksi raskausajan vaivoja, oikeaoppista ravitsemusta sekä annettiin käytännön neuvoja lapsen vuoteen koostamisesta ja vauvan vaippahuollosta. Toisaalta opaskirjasesta on aistittavissa vahva isänmaallinen henki ja idea ihanteellisesta äitiydestä. Vuoden 1949 opaskirjanen alkaa lihavoidulla tekstillä:

*Valmistautuessasi äitiyden suureen tehtävään valmistaudut samalla suorittamaan vaativaa palvelusta isänmaallesi. Jokainen syntyvä, terve lapsi on mitä rakkain lahja itsellesi, mutta samalla hän on mitä suuriarvoisin lahja koko maallesi.*⁸⁵

⁸⁴ Vuoden 2012 *Meille tulee vauva* -opaskirjanen ladattavissa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/91b28f35-747e-43ac-9c11-e673c850cf79>.

⁸⁵ Jalas 1949: 1.

Tekstin voi nähdä heijastelevan sodan jälkeiselle ajalle tyypillistä ajattelumaailmaa, jossa äitiys nähtiin isänmaan asiana ja lapset synnytetettiin ennen kaikkea yhteiskunnalle. Väestönkasvu oli valtion etu.⁸⁶

Kirjasessa esille tuotu äitiyden ihanne liittyi myös äidin ulkonäköön, ja oppaassa annetaankin seikkaperäisiä kuvitettuja ohjeita oikeanlaisesta pukeutumisesta.

Raskaana oleva nainen ei saa käydä, ei edes kotioloissa, siten pukeutuneena, että hänen raskaustilansa näkyy ”rumana”, vaan hänen on kannettava raskautensa niin, että se on ympäristönkin mielestä kaunista ja pyhää.⁸⁷

Äitejä kannustetaan olemaan siistejä, siivoja ja asiallisia. Oikeanlaisilla kasvatuserityksillä ja äitiyden toimintamalleilla vihjataan lastenkin kasvavan rauhallisiksi, tyytyväisiksi ja helposti hoidettaviksi. Rauhaton ja nälkäinen lapsi taas on äidin velvollisuuksien laiminlyönnin tulosta. Ajatuksena ei ehkä niinkään ole ollut auttaa äitiä nauttimaan äitiydestään, kuin ohjata häntä tuottamaan terveitä ja työkykyisiä uusia kansalaisia. Imettäminen todetaan yksikantaan jokaisen äidin velvollisuudeksi lapsen terveyden nimissä. Toisaalta taas kirjasessa ehdottomasti kielletään imettämästä yli yhdeksän kuukauden ikäisiä vauvoja, joille kirjan mukaan imettämistä ei enää ole ravitsemuksellista hyötyä.⁸⁸

Isääkään ei ole unohdettu ensimmäisessä opaskirjassa. Kirjan isyydestä kertovia asioita ei ole kuitenkaan kohdennettu suoraan isälle vaan enemmänkin ohjeistukseksi äidille. Isät kehoitetaan ottamaan mukaan lasten hoitoon ja osallistamaan yhteiseen kasvatustehtävään. Kirjan kuvituksessa isä leikkii lasten kanssa ja tekstissä kehoitetaan ”isän - - osallistua lapsen hoitoon ja leikkeihin, sekä jokapäiväisessä elämässä esiintyvien pulmakysymysten ratkaisuun”.⁸⁹ Vanhemmille asetettujen odotusten erilaisuutta kuvaa, että kirjan kuvituksessa äidit eivät osallistu lasten leikkeihin vaan he parsivat sukkaa tai suorittavat muita kotitöitä lasten leikkiessä itsekseen vieressä. Äidillä ei ole aikaa olla jouten, mutta isille tällainen hauska yhdessäolo on sallittua. Isienkin siis toivotaan osallistuvan lastenhoitoon ja ottavan näin osaa perhe-elämään, mutta kirjasesta välittyy silti vahvana viesti, että lopullinen

⁸⁶ Helsti 2000: 242–244.

⁸⁷ Jalas 1949: 10.

⁸⁸ Jalas 1949: 9–10, 23, 28.

⁸⁹ Jalas 1949: 25–26.

vastuu kodinhoidosta ja lapsen hoitamisesta on aina äidillä. Äitejä myös kehoitetaan hankkimaan kodinhoitoapua synnytyksen jälkeiseksi ajaksi ja kehotuksen voisi tulkita ajatukseksi, ettei isän oleteta osallistuvan tai edes kykenevän kotitöihin.⁹⁰ Opaskirjasessa on selvästi oletuksena, että perheeseen kuuluu työssäkäyvä isä ja kotona lasten kanssa oleva äiti. Isän roolina on perheen elättäminen ja äidin satunnainen auttaminen kotitöissä. Lasten kasvatusvastuu on äidillä ja isän oletetaan osallistuvan siihen vain halunsa mukaan.

Äidille-opaskirjasessa on runsaasti tekstiä kuvittavia valokuvia, jotka ovat olennainen osa kirjan sisältöä ja joiden tarkastelu avaa opaskirjasen sisältöä uudella tavalla. Leena Paaskoski käyttää metsänhoitajuutta käsittelevässä tutkimuksessaan valokuvia yhtenä lähteenä ja hyödyntää analyysinsä pohjana Anja Petersenin esittämiä ajatuksia valokuvien kulttuurisista koodeista. Petersenin mukaan valokuvat ovat lähteenä monitulkintaisia, koska ne ovat aikalaislähteitä, mutta niitä ei voi tutkia realistisena kuvauksena omasta ajastaan. Valokuvat ovat kiinni omassa kulttuurisessa kontekstissaan. Valokuvien sisältöä voi kuitenkin tarkastella niiden sisältämien kulttuuristen koodien avulla. Kuvalla on eräänlaisena pintatasona konkreettinen sisältö, denotaatio, joka on kuvasta selvästi nähtävissä. Konnotaatio on taas kuvaan liittyvät kulttuuriset assosiaatiot eli ne miellelyhtymät, jotka kuvasta tulevat mieleen.⁹¹ Kuvat eivät siis ole yksitulkintaisia eikä niiden merkitys välttämättä avaudu niitä myöhemmin tutkittaessa. Ovatko opaskirjasen tekijät halunneet tuoda esille äidistä, isästä ja terveistä lapsista koostuvan perheen ihanteellisena esimerkkinä vai onko kuvissa esillä ajan todennäköisesti tyypillisin perhemalli? On mahdotonta arvioida, miten 1940-luvun vanhemmat ovat kuviin suhtautuneet. Kuvien konkreettisena sisältönä on vauvanhoidon ja perhe-elämän kuvaus, mutta kuvat näyttävät merkityksellisempinä.

Opaskirjasten kuvat ovat merkityssisällöltään tiheitä. Ne ovat ikään kuin kuvia oikeasta lapsiperheen arjesta mutta kuitenkin selvästi lavastettua, kirjan valistussisältöä tukevaa kuvitusta. Jokainen kuva on siis viesti, jonka tarkoituksena on tukea ja laajentaa kirjan tekstisisältöä. Siten niissä myös luodaan äitiyden

⁹⁰ Mts. 4–5.

⁹¹ Paaskoski 2008: 24, 93 [Petersen 2007].

representaatiota. Kuvissa esiintyvät ihmiset toimivat eräänlaisina esimerkkeinä oikeanlaisesta vanhemmuudesta ja taloudenhoidosta, siitä ihanteesta, johon opaskirjasella ja äitiyspakkauksella äitejä yritetään ohjata. Kiinnostavaa on, että vuoden 1949 *Äidille*-opaskirjan kuvissa esiintyy selvästi kaupunkilainen, keskiluokkainen perhe, vaikka suurin osa väestöstä asui vielä maaseudulla ilman viemäröintiä, vesijohtovettä tai sisävessaa, eikä tyylikäs raskauslenkikään ehkä ollut käytännöllisin varuste navetassa. Tätä taustaa vasten äitiyden representaatio tulee esille ristiriitaisena suhteessa todellisuuteen. Ihanteellinen äitiys on opaskirjajen maailmassa puhdasta, omistautunutta, isänmaallista, vakaata, kunniallista ja ennen kaikkea modernia. Hyvä äiti ei ammenna perinteistä ja vanhoista tavoista, vaan ottaa sujuvasti käyttöön uusimmat tiedot ja tavat.

Puhtaus, pyhyys ja todellisuus

Miten äitiyspakkauksen sisältö ja *Äidille*-opaskirjan välittämä kuva ihanteellisesta äitiydestä vastasi perhe-elämän ja lastenhoidon todellisuutta vuonna 1949? Perheitä ja vanhemmuuden malleja on luonnollisesti kaikkina aikoina ollut hyvin erilaisia, joten ihanteiden ja todellisuuden suhdetta voi verrata vain suuntaa antavasti. Ehkä tärkeimpänä tekijänä vuoden 1949 äitiyspakkauksen ja *Äidille*-opaskirjajen välittämässä vauvanhoidon ideaalissa on puhtauden korostaminen. Toisena esille nousevana tekijänä on eräänlainen henkinen puhtaus, pyhyys; ihanteellinen äiti on paitsi fyysisesti hohtavan puhdas, myös siivo ja siveä, kotinsa moitteettomassa kunnossa pitävä perheenäiti.

Raskauden ja äitiyden pyhyden korostaminen tulee ehkä ymmärrettävämmäksi suhteuttamalla se varsinkin maaseutuyhteisöissä yleiseen ajatukseen raskaudesta piiloteltavana, häpeällisenä asiana. Raskaudesta ei puhuttu, ei välttämättä edes omalle puolisolalle.⁹² Ehkä äitiyden pyhyden korostaminen, naisten ohjastaminen kauniiseen pukeutumiseen raskausaikana ja lasten teon rinnastaminen isänmaalliseksi toiminnaksi olivat yrityksiä muuttaa raskauteen liittyvää asenneilmapiiriä. Toisaalta pyrkimys muuttaa raskauteen liittyviä asenteita positiivisemmiksi ajoi myös

⁹² Helsti 2000: 269–272.

terveysvalistuksen asiaa. Jos raskaudesta häviäisi häpeällisyyden leima, olisi kynnyks esimerkiksi neuvolaan ja siten virallisen terveysvalistuksen pariin matalampi.

Äitiyspakkauksen merkittävän kehittäjän ja ensimmäisen *Äidille*-opaskirjan kirjoittajan Rakel Jalaksen tiedetään edustaneen äitiyden ihannoitua korostavaa politiikkaa esimerkiksi vuonna 1941 perustetussa Väestöliitossa.⁹³ Opaskirjasessa tuntuvat tulevan esille hänen omat ideologiansa ja asenteensa,⁹⁴ vaikka niillä on ollut laajempaa kannatusta. Äideille kirjassa asetetut ihanteet saattoivat ehkä kuitenkin ilmetä ristiriitaisina. Raskaus ja lapsen saaminen olivat lähes sankarilliseksi verrattavia tekoja isänmaalle ja äitiys pyhää. Samaan aikaan raskautta ei kuitenkaan saanut tuoda korostetusti esille vaan se täytyi peittää oikeanlaisella pukeutumisella. Kirjasessa luodaan vahvasti hyvän äitiyden mallia, joka oli tarkkaan rajattu. Vastalahjana äitiysavustuspakkauksesta äidin ei tullut vain lahjoittaa valtiolle tervettä lasta, vaan myös äidin itsensä oli muokattava itsensä malliäitikanalaiseksi.

Kannustaminen kauniiseen pukeutumiseen ja itsestään huolehtimiseen raskausaikana säilyivät pitkään opaskirjasissa. Jo ensimmäisissä opaskirjasissa on kuvitettu osio, jossa opastetaan oikeanlaiseen pukeutumiseen raskausaikana.⁹⁵ Vuoden 1949 opaskirjasessa raskaana olevien naisten oikeanlainen pukeutuminen liitetään naisen omaan kunniaan.

Raskausaikana olet entistä suuremmassa määrässä velvollinen huolehtimaan ulkoasustasi. Ethän koskaan saisi alentaa itseäsi siinä määrin, ettet huolehtisi ruumiisi verhoamisesta asiallisesti, siististi ja puhtaasti.⁹⁶

Raskausajan pukeutuminen määrää uskomattoman suurelta osalta sekä aviomiehesi että ympäristösi suhtautumisen sinuun.⁹⁷

Opaskirjasen tekstin selkeänä viestinä on, että naisen oman kunnian vaaliminen on täysin hänen omilla käsissään. Raskausaika, joka väistämättä muuttaa naisen vartaloa ja saattaa estää pukeutumisen tavallisesti käytössä oleviin vaatteisiin, ei saanut olla syy pukeutua huolimattomasti. Vääränlainen pukeutuminen alentaa naisen ympäristön silmissä ja samalla myös raskaus itsessään muuttuu joksikin

⁹³ Nätkin 1997: 84.

⁹⁴ Ks. Nätkin 1997: 86–87.

⁹⁵ Esim. Jalas 1949: 10–11.

⁹⁶ Jalas 1949: 9.

⁹⁷ Jalas 1949: 10.

likaiseksi ja häpeälliseksi. Kunniallisuus ei ole kuitenkaan raskaana olevan naisen itse määriteltävissä, vaan hänen tehtävänä on vain toimia ympäristön asettamien kunniallisuuden määreiden mukaisesti. Opaskirjasen välittämänä viestinä tuntuu olevan, että naisen tehtävänä on olla viehättävä kaikissa olosuhteissa.

Kuvalliset asuehdotukset säilyivät opaskirjasessa vuoteen 1970 asti, jolloin opaskirjanen julkaistiin viimeistä kertaa nimellä *Äidille*.⁹⁸ Joinain vuosina kirjasta ei päivitetty juuri muuten kuin näiden asuehdotusten osalta. Opaskirjasten viestinä pysyi, että raskausaikanakin naisen tuli panostaa kauneuteen ja miellyttää muiden silmiä. Vuoden 1970 opaskirjasessa on vielä aukeaman pituinen runsaasti kuvitettu luku *Pukeutuminen*, joka alkaa johdannolla:

*Raskauden aikana naisen ei tarvitse suinkaan vaikuttaa ulkonaisesti ränsistyneeltä. Hyvin hoidettuna ja terveenä sekä ulkoasultaan huoliteltuna nainen näyttää tällöin raikkaalta ja viehättävältä.*⁹⁹

Kauniiseen pukeutumisen kannustamisen lisäksi luvussa annetaan myös käytännön ohjeita raskausliiveistä ja kehoitetaan välttämään liian korkeita kenkiä, mutta pääviestinä on, että raskaus ei poista naisen velvollisuutta olla viehättävä.

Kiinnostavaa on huomata, että ensimmäisissä opaskirjasissa oikeanlaista pukeutumista esittelee tavallisen perheenäidin näköinen nainen, joka esiintyy kirjan muissakin kuvissa, mutta myöhemmissä kirjasissa kuvat ovat mitä ilmeisimmin suomalaisilta vaatevalmistajilta ja kuvissa esiintyvät naiset ammattimalleja. Vielä vuonna 1949 oikeanlaisessa pukeutumisessa oli kyse naisen kunniaista ja hänen vastuustaan tuoda raskaus esille kunniallisena tilana. Myöhemmin naiselle jäi vain vastuu olla viehättävä myös raskauden kaltaisessa liminaalitulossa. Vuoden 1978 opaskirjasessa pukeutumisohejeita ei enää anneta.

Äidiksi, isäksi, vanhemmiksi – askelia tasa-arvoisempaan vanhemmuuteen

1960- ja 1970-luku olivat yhteiskunnallisten muutosten vuosikymmeniä kaikissa länsimaissa, myös Suomessa. Kansalaisyhteiskuntaistelu ja rauhanliike Yhdysvalloissa sysäsivät alkuun ns. feminismin toisen aallon, joka toi esille ja kyseenalaisti

⁹⁸ Äidille 1970: 22–23, vrt. Syntyvä lapsesi 1971.

⁹⁹ Äidille 1970: 22.

perinteiset sukupuoliroolit. Länsi-Euroopassa tasa-arvokeskustelu oli huipussaan 1970-luvulla. Miesten ja naisten perinteinen asema perheen sisäisessä arvoasteikossa sekä tehtävänjaossa kyseenalaistettiin. Enää ei esimerkiksi pidetty itsestään selvänä, että nainen oli pääasiallisessa vastuussa lapsenhoidosta ja kotitöistä. Oikeus vapaaseen ehkäisyyn, asialliseen ehkäisyvalistukseen ja lailliseen raskaudenkeskeytykseen olivat ajankohtaisia keskusteluaiheita myös Suomessa.¹⁰⁰ Yhä useammat naiset olivat myös täysipäiväisesti työelämässä eivätkä jääneet enää kotiin lasten synnyttyä.¹⁰¹ Ehkäisyvälineiden saatavuuden parantuminen mahdollisti myös luotettavamman perhesuunnittelun ja siten lisäsi naisten opiskelu- ja työssäkäyntimahdollisuuksia.

Äitiyspakkauksen opaskirjasia tutkiessa ajan poliittinen keskustelu ei näytä aiheuttaneen suuria muutoksia sisältöön. Raskauteen ja lapsenhoitoon liittyvät lääketieteelliset seikat eivät tietenkään juuri muuttuneet naisen ja miehen asemaa koskevan keskustelun myötä. Oppaan raskautta, synnytystä ja lapsen ravitsemusta käsittelevät luvut pysyivät lähes samoina 1950-luvun lopusta pitkälle 1980-luvulle, jopa käytetyt kaavakuvat sikiön kehityksestä olivat täysin samat. Kuten aikaisemmin jo tuli esille, opaskirjasen nimi kuitenkin muuttui. Vuosina 1971- 1979 opaskirjanen ilmestyi nimellä *Syntyvä lapsesi*, jonka voi jo ymmärtää askeleeksi kohti sukupuolineutraalimpaa lähestymistapaa. Vuodesta 1980 eteenpäin opaskirjanen on ilmestynyt nimellä *Meille tulee vauva*, joka nimenä tuo esiin näkemyksen raskaudesta, lapsesta ja lapsenhoidosta vanhempien yhteisenä asiana.

Muutos opaskirjasen sisällössä ja sen välittämässä asenteessa vanhemmuuteen tapahtui kuitenkin jo ennen viimeisintä nimenmuutosta. 1970-luvun alun opaskirjasissa oppaan sisältö oli vielä selkeästi suunnattu pelkästään äideille, tosin niissä toivottiin ”*Tulevan isänkin [- -] vilkaisevan seuraavia sivuja*”.¹⁰² Opaskirjasen pääasiallinen sisältö pysyi lähes koko 1970-luvun samana. Kuvitusta ja taittoa muutettiin muutaman kerran, mutta asiasisällössä oli vain vähäisiä korjauksia. Kuitenkin vuoden 1978 opaskirjasen johdantoluku on jo erilainen. Opaskirjasen ensimmäisellä sisäsivulla on vielä aikaisemmilta vuosilta periytynyt lyhyt

¹⁰⁰ Jallinoja 1983: 128–132, 155, 191.

¹⁰¹ Karisto, Takala & Haapola 1989: 110–111.

¹⁰² *Syntyvä lapsesi* 1971: 4.

johdantoteksti, jossa puhutellaan vain äitiä.¹⁰³ Opaskirjaseen varsinainen tekstisisältö alkaa kuitenkin luvulla *Yhdessä*, jossa molemmista vanhemmista kirjoitetaan kolmannessa persoonassa, teksti on selkeästi tarkoitettu molempien vanhempien luettavaksi ja vanhemmuudesta puhutaan yhteisenä asiana.

*Odotusaika on muutosten aikaa. Se on valmistautumista äidin ja isän tehtäviin.[- -] Mitä vanhemmuus merkitsee minun kohdallani? Mitä periaatteita pidän lapseni hoidossa ja kasvatuksessa tärkeinä? Miten olen lapseni kanssa? Miten perheessä kotityöt jaetaan lapsen synnyttyä?*¹⁰⁴

Aikaisempien vuosien opaskirjat olivat keskittyneet vain raskauteen liittyviin käytännön asioihin. Äidin tai isän suhteesta lapseen oli saattanut olla lyhyt osio, mutta vanhempien suhteesta toisiinsa ja lapsen saamisen siinä aiheuttamista muutoksista ei kirjoitettu. Vuoden 1978 opaskirjaseen ensimmäisenä luvussa käsitellään tulevan äidin ja isän yhteiselämää, ja kiinnostavasti ensimmäiseksi aiheeksi on nostettu seksi. On vaikea arvioida, onko tämä nähty erityisen tärkeäksi aiheeksi vai onko vain haluttu käsitellä ensin ehkä hankalimmaksi koettu aihe. Tekstin perusteella miehen ja naisen halut eivät kohtaa raskauden aikana, vaikka sukupuoliasiat sinänsä tuodaan esille luonnollisena osana parisuhdetta. Tulevia vanhempia kehoitetaan avoimuuteen asiassa. Opaskirjaseessa kuitenkin erityisesti muistutetaan, ettei miehen tulisi nähdä lasta kilpailijanaan ja ettei naisen mahdollinen haluttomuus ole rakkaudettomuutta. Miehiä kehoitetaan kärsivällisyyteen ja antamaan naiselle aikaa keskittyä tulevaan lapseen. Toisaalta naisen pitää huomioida myös miehen tarpeet.

*Naisen on helpompi kasvaa äidiksi, kun hän saa tukea mieheltään ja miehen isäksi, kun hän saa rohkaisua ja huomiota vaimoltaan.*¹⁰⁵

Vasta yhdyselämän käsittelyn jälkeen opaskirjaseessa puhutaan yleisemmin parisuhteesta ja yhteiselämän pelisäännöistä. Tekstissä kehoitetaan useassa kohdassa miestä osallistumaan kotitöihin ja jakamaan kotityöt puolisonsa kanssa. Isän osallistumisen lapsenhoitoon vihjataan jopa mahdollisesti lisäävän naisen halukkuutta sukupuolielämään.

¹⁰³ Syntyvä lapsesi 1978: 3.

¹⁰⁴ Syntyvä lapsesi 1978: 5.

¹⁰⁵ Syntyvä lapsesi 1978: 6.

Silloin kun isä osallistuu lapsensa hoitoon, puolisoiden on helpompi kokea yhteisyyttä.¹⁰⁶

Imettäminen on ainoa tehtävä, joka yksinomaisesti kuuluu äidille. Vauvan pyykistä huolehtiminen, vaipan vaihto, kylvettäminen, yöllä nouseminen jne. ovat asioita, jotka isä voi tehdä yhtä hyvin.¹⁰⁷

1970-luvulla isän ei oletettu olevan enää vain perheen taloudellinen tuki, jonka vastuun lapsista odotettiin rajoittuvan hauskaan yhteiseen puuhasteluun vapaa-aikana. Isien ja miesten rooli kodeissa oli muuttumassa aivan uudeksi. Nyt heidän odotettiin ottavan suuremman vastuun kodinhoidosta ja lapsista. Samalla kun naisten ei enää oletettu jäävän aina kotiin lapsen syntymän jälkeen ja vastaavan yksinään kodinhoidosta, niin laajeni miestenkin odotettu rooli taloudellisesta tuesta osallistuvaksi vanhemmaksi. Koti ei ollut enää miehelle vain lepopaikka työpäivän jälkeen, vaan kodista ja lapsista huolehtimisen tuli olla puolisoiden tasa-arvoista työosarkaa. Charlotte Hagström on tuonut esille, kuinka 1970-luvulla Ruotsissa isien vastuu lapsista laajeni kattamaan myös vauva-ajan. Aikaisemmin pienten vauvojen hoito oli nähty täysin naisen tehtävänä, eikä isien oletettu auttavan äitiä ennen kuin lapset olivat leikki-iässä.¹⁰⁸ Sama kehitys on nähtävissä myös äitiyspakkauksen opaskirjasissa. Vuoden 1949 painoksessa isiä kyllä kehoitettiin osallistumaan lasten hoitoon ja leikkeihin, mutta tekstin ohessa olevissa valokuvissa isää ei nähdä hoitamassa pieniä vauvoja vaan leikkivän isompien lasten kanssa.¹⁰⁹ Vuoden 1978 opaskirjasen mukaan pelkkä puuhastelu ei enää riittänyt vaan isällä oli tasavertainen vastuu vauvan hoidosta. Käytännössä roolit ja vastuut perheissä eivät välttämättä muuttuneet välittömästi, jos ollenkaan, mutta aiheesta käytiin varmasti keskusteluja monissa perheissä.

Vuonna 1978 syntyneiden vauvojen vanhemmat olivat pääsääntöisesti jo sodanjälkeistä sukupolvea. Vielä sodan jälkeen Suomi oli vahvasti maatalousmaa ja valtio pyrki edistämään pienviljelyä, mutta yhteiskunta muuttui nopeasti 1950- ja 1960-luvuilla.¹¹⁰ Suomi teollistui ja kaupungistui nopeasti, ja maanviljelijöiden

¹⁰⁶ Syntyvä lapsesi 1978: 6.

¹⁰⁷ Mts. 7.

¹⁰⁸ Hagström 1999: 54.

¹⁰⁹ Jalas 1949: 25–26.

¹¹⁰ Karisto, Takala & Haapola 1989: 39–41.

lapsista tuli palkkatyöläisiä teollisuuteen ja palvelualoille.¹¹¹ Kaupungissa asuminen mahdollisti myös uudet elintavat ja uudenlaisten ajatusten sekä arvojen omaksumisen. Tasa-arvokeskustelua käytiin lähes kaikissa länsimaissa, mutta täysin uudenlainen elinympäristö ja elämäntapa loivat todennäköisesti otollisen pohjan uudennaiselle vanhemmuudelle.

Vuoden 1978 opaskirjasen johdantoluvussa käsitellään vanhempien suhdetta lapseen ja lapsen tarpeiden huomioimista. Vanhempia kehoitetaan ohjaamaan, kannustamaan ja hellimään lastaan pelkkien kieltojen, rankaisujen ja arvostelun sijaan.

Opaskirjasessa tuodaan esille vanhemman ja lapsen suhteen vuorovaikutteisuus, jossa myös vanhempi voi lapsen myötä kehittyä ja oppia jotain lapseltaan.¹¹² Myös aikaisemmissa opaskirjasissa oli kirjoitettu jonkin verran lapsen ja vanhemman suhteen vuorovaikutteisuudesta, mutta niissä oli kannustettu erityisesti miehiä olemaan läsnä lapsensa elämässä. Äitien oli oletettu ilmeisesti luonnostaan luovan läheinen suhde lapsen kanssa tai ainakin huolehtimaan hänestä asiallisesti, mutta isä on erityisesti kannustettu olemaan kiinnostuneita lapsensa elämästä ja osallistumaan siihen aktiivisesti. Vuoden 1978 opaskirjasessa ei enää ole erikseen isälle suunnattua lukua, vaan vanhemmuudesta ja läsnäolosta kirjoitetaan yhteisenä kokemuksena molemmille vanhemmille. Tämän voisi tulkita niin, että molempien vanhempien oletetaan lukevan kirjanen ja molempien oletetaan olevan kiinnostuneita vanhemmuudesta ja lapsen hoidosta.

On kiinnostavaa, että opaskirjasen johdantoluvun tekstissä ei isästä ja äidistä puhuta avioparina vaan vain miehenä ja naisena. Kaupungistuvassa Suomessa muuttuivat myös käsitykset parisuhteesta. Avoliitossa asuminen oli hyväksyttävä eikä edes lapsen saaminen merkinnyt väistämättä avioliiton solmimista.¹¹³ Jonkinlaisesta irtautumisesta maaseudun tiiviistä kyläyhteisöistä ja monen sukupolven yhteiselosta kertoo opaskirjasen kappale naapuriavusta. Kaupunkiin muuttaneella sukupolvella ei ollut enää automaattisesti isovanhempia tai muita lähellä asuvia sukulaisia apuna lastenhoidossa, vaan apua kehoitetaan etsimään saman talon muista vanhemmista.¹¹⁴

¹¹¹ Mts. 42–43.

¹¹² Syntyvä lapsesi 1978: 7–8, 33–34.

¹¹³ Karisto, Takala & Haapola 1989: 113.

¹¹⁴ Syntyvä lapsesi 1978: 9.

Sen lisäksi, että miehien oletetaan tekevän tasaveroisen osansa kodinhoitotyöstä ja osallistuvan vauvan hoitoon, niin heidän vastuunsa, ja toisaalta mahdollisuutensa osallistua, alkaa ulottua myös raskauteen ja synnytykseen. 1970-luvun lopulla synnytyssalit olivat jo osin auenneet miehille. Jo 1970-luvun alun opaskirjasissa kirjoitettiin miesten lisääntyvästä halusta osallistua synnytyksiin ja synnytysohjelmissa. 1970-luvun lopulla alun perin vain äideille suunnatut synnytysohjelmat olivat jo alkaneet laajentua molemmille vanhemmille tarkoitetuiksi perheohjelmuksiksi, joissa varsinaisen synnytystapahtuman lisäksi käsiteltiin esimerkiksi myös vauvan hoitoa ja omaa suhdetta lapseen.¹¹⁵ Oikeanlaisen ravinnon ja vaatetuksen tarjoamisen lisäksi hyvään vanhemmuuteen liitettiin myös vuorovaikutteinen suhde lapseen. Myös vanhempia kannustettiin keskinäiseen vuorovaikutukseen, keskustelemaan suhteestaan ja omista odotuksistaan. Miehen ja naisen roolit olivat muuttuneet, ja uudessa tilanteessa asemat piti määrittellä sekä sopia uudestaan.

Vaikka miesten osallistuminen synnytykseen ei vielä ollut yleistä, tuodaan vuoden 1978 opaskirjasessa yhteinen synnytykokemus esille hyvinkin positiivisesti ja isien osallistuminen nähdään hyödyllisenä.

Nykyään yhä useammat isät ovat alkaneet käymään synnytysohjelmissa. Kurssin käyneinä heillä on jo monin paikoin mahdollisuus osallistua synnytykseen. [--]Harvat valmentautumattomat isät kuitenkaan siitä kunnialla selvisivät. Ohjelmaan osallistuneiden isien sen sijaan on todettu selviytyvän tilanteesta hyvin. Heistä on lisäksi ollut äidille suurta apua.[--]Monelle äidille ja isälle yhteisesti koetusta synnytyksestä on muodostunut unohtumaton elämys.¹¹⁶

Toisaalta heti seuraavaksi annetaan mahdollisuus päättää, kuinka paljon tuleva äiti haluaa isän synnytykseen osallistuvan ja samalla isälle annetaan lupa olla osallistumatta, vaikka äidin halujenkin vastaisesti:

¹¹⁵ Syntyvä lapsesi 1978: 22.

¹¹⁶ Syntyvä lapsesi 1971: 22.

Ellei isä halua osallistua valmennukseen eikä tulla mukaan synnytykseen – tai jos et häntä sinne halua – ei luonnollisestikaan ole syytä painostaa häntä mukaan.¹¹⁷

Isien odotetussa roolissa raskauden aikana, synnytyksessä ja lapsen syntymän jälkeen näyttää 1970-luvulla tapahtuneen lähes täydellinen muutos. Vanhempien keskinäiset keskustelut olivat siis todennäköisesti tarpeen, koska omien vanhempien antamat roolimallit eivät todennäköisesti olleet enää ajanmukaisia tai käyttökelpoisia uusien elintapojen myötä. Kaikki eivät tietenkään ole kokeneet näitä muutoksia positiivisina, ja kuten edellisestä lainauksesta tulee ilmi, on ainakin synnytykseen osallistuminen tuotu esille vapaaehtoisena mahdollisuutena.

Yksinäiset äidit ja muut rasitteet

Raskaus ja lapsen saaminen eivät ole koskaan rajautuneet vain vakituudessa parisuhteessa eläville naisille. Naimattomien raskaana olevien naisten asema ei ole ollut helppo, ja kynnys esimerkiksi neuvolapalveluiden käyttämiseen on voinut olla korkea, vaikka houkuttimena olisi äitiysavustuksen kaltainen etuus. Vuonna 1952 tehdyssä äitiysavustushakemuksista tehdyssä tilastossa on eritelty tarkkaan, miksi äidit ovat jättäneet tulematta määrääjassa tarkastukseen ja jääneet siis avustuksetta. Yleisimmäksi syyksi on ilmoitettu tietämättömyys tarkastusvelvollisuudesta mutta noin kymmenesosa on ilmoittanut syyksi naimattomuuden. Lähes yhtä yleisinä syinä on esitetty myös tietämättömyys raskaudesta, vaikeat perheolot tai hankala matka neuvolaan.¹¹⁸ Koska annetut syyt perustuvat äitien omaan ilmoitukseen, voi virallisesti annetun selityksen taustalla olla useita muita tekijöitä ja annetuista selitysvaihtoehdoista on valittu vähiten paha.

Yksin odottavia äitejä ja erilaisia perhemalleja on ollut aina, mutta äitiyspakkauksen opaskirjasissa perhemallina oli pitkään samassa taloudessa asuvat mies ja nainen. Vuoden 1949 *Äidille*-opaskirjasen olettamuksena selkeästi on mieselättäjäys eli lapsi syntyy avioparille, jossa mies käy töissä ja nainen on kotona. Tämä on ollut varmasti hyvin tyypillinen perhemalli varsinkin kaupungeissa, koska päivähoito- ja

¹¹⁷ Syntyvä lapsesi 1978: 23.

¹¹⁸ KA STMHVA Ca1, Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä muistiot ja tilastot.

perhevapaajärjestelmien puuttuminen tekivät lapsen saamisen jälkeen naisen työssäkäynnin hankalaksi. Naisen myös oletettiin jäävän kotiin – tosin monet naiset joutuivat käymään kodin ulkopuolella töissä taloudellisista syistä. Maaseudulla naiset työskentelivät tyypillisesti oman kotitalon pihapiirissä ja molempien puolisoiden työpanos tarvittiin perheen elatuksen hankkimisessa, joten lasten saaminen ei merkinnyt naiselle mahdollisuutta luopua kotitalan vaatimista töistä tai vähentää niitä.¹¹⁹

Vuoden 1949 opaskirjasessa ja pitkälle 1950-luvulle lapsi tuotiin esille aina positiivisena asiana. Jokainen lapsi oli lahja, niin isänmaalle kuin vanhemmille. Eitoivotut raskaudet, lapsen saamisen aiheuttamat taloudelliset huolet ja yksin odottavat äidit hiipivät kuitenkin opaskirjasiin melko pian. Esimerkiksi jo vuoden 1957 opaskirjanen alkaa osuudella, jossa kerrotaan äideille suunnitelluista yhteiskunnan tuista, kuten lapsilisistä, perhelisistä ja mahdollisuudesta kodinhoitoapuun. Samalla myös kerrotaan naimattomien äitien oikeudesta elatusapuun ja mahdollisuudesta hakeutua Ensi-Kotiin, jotka oli perustettu ennen kaikkea ensimmäistä lastaan odottaville aviottomille äideille.¹²⁰ Opaskirjassen aloittaminen selvityksellä perheille myönnettävistä tuista ja yksinäisten äitien mahdollisuuksista antaa kuvan, että tulevaa lasta ei aina ajateltu lahjana vaan enemmän huolena. Äitiys ei ollut enää isänmaallista sankaruutta, vaan se saattoi olla myös taloudellisten ja käytännön huolien varjostamaa.

Vielä 1970-luvun alun opaskirjasissa lapsen yksin odottaminen tuodaan esille merkittävänä ongelmana. Erityisesti mainitaan huoli äidin kyvystä hankkia asunto, toimeentulo ja hoitopaikka lapselle. On huomattava, että 1970-luvun alussa synnytysvapaat olivat vielä lyhyitä, eikä kattavaa päivähoitojärjestelmää ollut. Yksin odottavia äitejä kehoitetaan ottamaan yhteys lastenvalvojaan, mutta myös lapsen antaminen adoptoitavaksi tai sijoittaminen toiseen perheeseen tuodaan esille ratkaisuin hankalaan tilanteeseen.¹²¹ Sinänsä yksinäisistä tai aviottomista äideistä kirjoitetaan neutraalisti eikä heidän tilannettaan tuomita, mutta lapsen saaminen yksin tuodaan esille huolien täyttämänä taipaleena.

¹¹⁹ Helsti 2000: 99–110; Julkunen 1999: 87.

¹²⁰ Äidille 1957: 8–9.

¹²¹ Syntyvä lapsesi 1971: 44.

Vuoden 1978 opaskirjasessa lapsiperheille tarjottavista taloudellisista etuuksista kertova osio on siirretty aivan kirjasen loppuun. Kuten aikaisemmassa luvussa tuli ilmi, opaskirjasessa ei puhuta äidistä ja isästä oletusarvoisesti aviopuolisoina, vaan naisena ja miehenä. Yksinhuoltajuus ei oppaan mukaan ole enää ongelma, vaan vain yksi perhemalli muiden joukossa, vaikka äidinsuurempi vastuu tuodaan esille.

Läheskään kaikilla ei ole puolisoa antamaan tukea ja tekemään osansa lapsen hoidossa. Tällainen äiti-lapsi perhe on kuitenkin yhtä arvokas kuin äiti-isä-lapsi perhekin. Luonnollisesti tällöin työtehtävät ja vastuu kasautuvat äidille.¹²²

Yksinhuoltajaisista opaskirjasissa ei kirjoiteta, vaan yhden vanhemman perheissä vastuun lapsesta oletetaan aina olevan äidillä ja miehen vain toivotaan osallistuvan perhe-elämään.

Perheille suunnattuja sosiaalietuksia kehitettiin voimakkaasti 1970-luvulla.

Aikaisemmin vain monilapsisille perheille suunnattu asumistuki laajeni kattamaan myös yksilapsiset perheet vuonna 1972. Seuraavana vuonna tuli voimaan laki lasten päivähoidosta ja lapsilisää korotettiin.¹²³ Vuonna 1974 äitiysrahakautta pidennettiin huomattavasti, lähes yhdeksään kuukauteen, mikä toi taloudellista lisäturvaa synnyttäneille. Yhdessä päivähoitolain kanssa se merkitsi, että äiti saattoi jäädä pienen vauvan kanssa kotiin ja äitiysloman päätyttyä lapselle oli todennäköisesti tarjolla asianmukainen hoitopaikka. Kun lapsen saaminen saattoi 1970-luvun alussa aiheuttaa huolta toimeentulosta, sillä ainoana tukena oli äitiysavustus ja sairausvakuutuslain turvaama äideille maksettava päiväraha, oli 1970-luvun lopun vanhemmilla aivan erilaiset taloudelliset ja käytännölliset edellytykset selviytyä uuden perheenjäsenen saapumisesta. Tätä taustaa vasten olikin ehkä perusteltua aloittaa vuoden 1978 äitiyspakkauksen opaskirjanen yhteisestä, onnellisesta odotuksesta kertovalla osiolla, jossa lapsi tuodaan esille toivottuna ja iloisena asiana eikä mahdollisena taloudellisena rasitteena.

¹²² Syntyvä lapsesi 1978: 7.

¹²³ Karisto, Takala & Haapola 1989: 169–170.

Kuka päättää sisällöstä?

Äitiyspakkauksen sisällön koostamisesta ja pakkaukseen kuuluvan opaskirjaseen toimittamisesta ovat vastanneet useat eri tahot äitiysavustuslain voimaantumisen jälkeen. Äitiyspakkauksen kehitystyöstä on jäänyt melko vähän asiakirjoja paljastamaan, miten pakkauksen tai opaskirjaseen sisällöstä on päätetty ja kuka päätöksentekoon on osallistunut. Opaskirjasissa mainitaan harvoin kirjoittajat nimeltä ja äitiyspakkauksen hankinnoista on lähinnä jäljellä tarjouspyyntöjä ja joitain satunnaisia mietintöjä.

Äitiyspakkauksen merkittävänä suunnittelijana ja kehittäjänä pidetään kuitenkin Rakel Jalasta (1892–1955), joka oli koulutukseltaan lääketieteen tohtori ja toimi vuodesta 1929 lähtien sosiaaliministeriön lääkärinä sekä vastasi sosiaaliministeriön äitiys- ja lastenhuollosta.¹²⁴ Sosiaaliministeriössä Jalas vastasi jo ensimmäisten, 1930-luvun lopulla jaettujen äitiyspakkausten hankinnoista ja vaikutti todennäköisesti vahvasti niiden sisällön suunnitteluun.¹²⁵ Jalas edisti työssään myös muita perheille suunnattuja etuuksia ja oli esimerkiksi mukana kehittämässä lapsilisäjärjestelmää, joka oli aluksi suunniteltu erityisesti monilapsisille perheille. Varsinaisen äitiyspakkauksen kehitystyön lisäksi Rakel Jalas kirjoitti ensimmäisen *Äidille*-opaskirjaseen ja vastasi sen sisällöstä kuolemaansa asti, vuoteen 1955.¹²⁶ Äitiysavustuksen alkuvaiheessa Rakel Jalaksella näyttää siis olleen hyvin laajat valtuudet päättää äitiyspakkauksen sisällöstä, niin tarvikkeista kuin opaskirjasestakin.

Rakel Jalaksen kuoleman jälkeen päätävältä pakkauksen ja opaskirjaseen sisällöstä näyttää siirtyneen kokonaan erilaisille toimikunnille. Pakkauksen sisällössä ei tapahtunut Jalaksen kuoleman jälkeen merkittäviä muutoksia, mutta arkistoitujen asiakirjojen mukaan pakkauksia on alettu tarkastaa virallisesti ja samalla niiden sisältäminen tarvikkeiden materiaalien laatu on saatettu tutkituttaa ulkopuolisissa tutkimuslaitoksissa. Jalaksen ajalta tarkastuskertomuksia ei ole, joten joko tarkastuksia ei ole järjestetty tai Jalas on itse suorittanut mahdolliset tarkastukset eikä

¹²⁴ Nätkin 1997: 84.

¹²⁵ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

¹²⁶ Nätkin 1997: 84.

niistä ole tehty virallista lausuntoa. Vielä 1950-luvun lopussa tarkastukset ovat olleet ilmeisen epämuodollisia ja niissä on lähinnä pistotarkastuksina selvitetty, sisältävätkö pakkaukset kaikki niihin kuuluvat tuotteet ja vastaavatko tuotteiden mitat tarjouspyynnön tietoja. 1960-luvulle tultaessa tarkastukset ja pakkauksen sisällön hyväksyttäminen ovat jo siirtyneet virallisemmalle toimikunnalle, johon on kuulunut vuodesta riippuen esimerkiksi lääninkätilö, sairaaloiden johtavia lääkäreitä ja muita terveydenhuoltoalan ammattilaisia. Lisäksi lausuntoja sisällöstä on pyydetty Suomen kätilöliitolta ja sosiaalilautakunnille on joinain vuosina lähetetty kiertokirje sisältötoivomuksista.¹²⁷ Äitiyspakkauksen aseman vakiintuessa on selvästi haluttu sen sisältävän mahdollisimman korkealuokkaisia ja asianmukaisia tuotteita, jotka asiantuntijat ovat valinneet. Vaikutusvalta pakkauksen sisältöön on ollut täysin valituilla asiantuntijoilla eikä pakkauksen saajilta, äideiltä, ole kysytty ilmeisesti lainkaan arvioita tarvikkeiden hyödyllisyydestä tai käytettävyydestä.

Äidille-opaskirjanen siirtyi Rakel Jalaksen kuoleman jälkeen usean ihmisen toimittamaksi. Vielä vuonna 1956 jaettu *Äidille*-opaskirja on Jalaksen kirjoittama, mutta seuraavana vuonna opaskirjan toimitustyöstä alkaa vastata Lastensuojelun keskusliitto, jossa teoksen sisällöstä päättää yksittäisen henkilön sijasta toimituskunta. Opaskirja uudistettiin välittömästi suurelta osin. Muutos oli huomattava. Uudistetussa opaskirjasessa viittaukset isänmaallisuuteen poistuvat kokonaan ja vaikka kirjasesta löytyvät edelleen lähes samat osiot kuin aikaisemmin, on sisältö täysin uudistettu ja muuttunut seikkaperäisemmäksi. Uutuutena tulee kuvitettu osio raskauden alkamisesta ja sikiön kehityksestä. Oppaan aikaisemmissa versioissa ei raskauden lääketieteellistä puolta tuotu mitenkään esille.¹²⁸ Toisaalta vuoden 1957 uudistetussa opaskirjasessa annetaan edelleen ohjeita oikeanlaisesta pukeutumisesta ja äidin asiallisesta ulkonäöstä raskausaikana.¹²⁹ Täydellinen uudistustyö viittaa siihen, ettei Jalaksen kirjoittamien oppaiden sisältöä enää pidetty ajanmukaisena. Muutoksen yhteydessä vastuu kirjaseen toimituksesta siirtyi sosiaaliministeriöltä ulkopuoliselle taholle. Vaikka sosiaaliministeriö hyväksyi uudistetun opaskirjaseen sisällön vuosittain, tuotti varsinaisen sisällön Lastensuojelun

¹²⁷ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

¹²⁸ Jalas 1949, 1956; *Äidille* 1957.

¹²⁹ *Äidille* 1957: 20–21.

keskusliiton asettama työryhmä. Sosiaaliministeriö tilasi liitolta tarvittavan määrän oppaita kunkin vuoden äitiyspakkauksia varten.¹³⁰

Vuonna 1978 opaskirjaseuran julkaisusta ja toimittamisesta vastasi edelleen Lastensuojelun keskusliitto, mutta se on laadittu yhteistyössä lääkintöhallituksen ja sosiaalihuollon kanssa. Lisäksi mainitaan nimeltä kaksi tekijää, terveyskeskuspsykologi Irma Karila ja terveydenhuollon tarkastaja Leena Valvanne.¹³¹ Kirjaseuran sisältö on siis monen tahon yhteistyössä toimittama ja hyväksymä. Tekijöistä haluan tarkastella lähemmin erityisesti Leena Valvannetta (1920–2008), jonka myös Ritva Nätkin on väitöskirjassaan nostanut esille yhtenä suomalaisen väestöpolitiikan vaikuttajana.¹³²

Leena Valvannetta on kutsuttu ”valtakunnankätilöksi”, ja hänen elämäntyönään oli äitiyshuollon kehittäminen.¹³³ Työssään hän ei pyrkinyt kehittämään kätilötyötä vain lääketieteellisesti, vaan hänellä oli vahva sosiaalitieteellinen näkökulma.¹³⁴ Valvanne aloitti uransa sairaalakätilönä, mutta työskenteli uransa alkuvaiheessa myös Väestöliiton sosiaalineuvolassa, jossa pyrittiin auttamaan esimerkiksi yksin odottavia, raskautensa vuoksi vaikeuteen joutuneita tai aborttioikeutta anovia naisia.¹³⁵ Väestöliitto myös yhdistää Valvannetta ja Rakel Jalasta, koska sosiaalineuvolatyön lisäksi Valvanne vaikutti myöhemmin urallaan pitkään Väestöliiton hallituksessa ja Jalas oli aikanaan perustamassa liittoa.¹³⁶ Valvanne oli aktiivinen toimija alallaan, päätoimitti useita vuosia Kätilöliiton lehteä ja toimi myös lääninkätilönä, jossa asemassa hän esimerkiksi koulutti kätilöitä.¹³⁷ Äitiyspakkaukseen Valvanne on työn puitteissa tutustunut ja mahdollisesti vaikuttanut viimeistään 1960-luvun puolivälissä, jolloin hän lääninkätilönä toimiessaan oli mukana pakkausten laatua ja sisältöä valvovassa työryhmässä.¹³⁸

¹³⁰ KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

¹³¹ Syntyvä lapsesi 1978.

¹³² Nätkin 1997: 82–84.

¹³³ Nätkin 1997: 82–84.

¹³⁴ Nätkin 1997: 96–97; Valvanne 1986: 123, 126–127, 164.

¹³⁵ Nätkin 1997: 96–97, Valvanne 1986: 111–112.

¹³⁶ Nätkin 1997: 96–97.

¹³⁷ Valvanne 1986: 127, 154, 164, 213.

¹³⁸ KA STMHVA Ha5 Määräerien y.m. hankinnat.

Äitiyspakkauksen opaskirjasen lisäksi Valvanne kirjoitti myös useita muita äitiyshuoltoon liittyviä opaskirjasia ja lehtiartikkeleita sekä osallistui laajasti julkiseen keskusteluun alasta.¹³⁹ Valvanne oli siis tunnettu paitsi omalla alallaan, mutta hän pystyi lehtikirjoittelun ja asiantuntija- asemansa kautta ajamaan tavoitteitaan laajemminkin.

Valvanne tunnetaan kamppailustaan lääketieteellistettyä synnytystä vastaan, ja hän puhui jo varhain lempeän syntymän sekä aktiivisyntymisen puolesta. Hän vastusti ajatusta raskaudesta sairautena, josta parantuminen, siis synnytys, oli täysin lääkäreiden vallassa eikä synnyttäjällä ollut mahdollisuutta vaikuttaa synnytyksen kulkuun. Valvanteen mielestä synnytyksen tulisi olla mahdollisimman lempeä vauvalle ja naisen tulisi itse voida vaikuttaa synnytyksen kulkuun, eikä olla vain passiivinen potilas. Ennen kaikkea Valvanne kuitenkin tunnetaan taistelustaan päästää myös miehet synnytyssaleihin – tämän työn hän aloitti jo 1960-luvulla ulkomaisten esikuvien innoittamana. Valvanteen mielestä synnytyksen tuli olla koko perheen yhteinen tapahtuma, ja hän uskoi synnytysten sujuvan paremmin miehen ollessa synnyttävän naisen tukena.¹⁴⁰

Vaikka opaskirjasissa harvoin mainitaan tekijöitä, Valvanteen ajamat näkemykset tulevat melko varhain opaskirjasiin. Esimerkiksi jo vuoden 1970 Äidille-opaskirjasessa kirjoitetaan synnytysvalmennuksen uutuutena ”mukautumismenetelmästä”, siis aktiivisyntymisestä, jossa äiti voi itse vaikuttaa synnytyksen etenemiseen ja siihen mukautumalla vähentää esimerkiksi kipuja. Samalla myös kirjoitetaan hyvin positiiviseen sävyyn isistä, jotka haluavat osallistua valmennuksiin tai jopa synnytystapahtumaan.¹⁴¹ Suomessa kättilöille oli virallisesti alettu opettaa uutta menetelmää 1960-luvun puolivälissä: ensimmäiset molemmille vanhemmille suunnitellut perhevalmennukset aloitettiin Kättilöopistolla vuonna 1966 ja samalla synnytyshuoneiden ovet aukesivat ensimmäisen kerran isille Suomessa.¹⁴² Vaikka opaskirjasessa puhutaan uudesta menetelmästä hyvin positiivisesti, saattoivat

¹³⁹ Valvanne 1986: 219, 224–228; KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat.

¹⁴⁰ Valvanne 1986: 205–210, 213.

¹⁴¹ Äidille 1970: 28–29.

¹⁴² Valvanne 1986: 211–213, 217.

sairaaloiden synnytyslääkärit ja kätilöt vastustaa hyvinkin kiivaasti uutta menetelmää ja isien osallistumista vielä 1970-luvun loppupuolella.¹⁴³

Lähes täsmälleen sama teksti, jonka mukaan ”yhä useammat isät ovat alkaneet käydä synnytysvalmennuskursseilla”, on edelleen vuoden 1978 opaskirjassa. Opaskirjasta on muokattu vuosittain hyvin vähän, mutta tekstin voisi myös nähdä haluna kirjoittaa opaskirjaseen esittämä tilanne todeksi. Synnytysvalmennuksiin ja synnytyksiin osallistuneiden miesten määrästä ei ole löytynyt tilastoja, mutta valmennuksiin osallistumiseen on varmasti ollut matalampi kynnys, jos sen tekstissä kerrotaan yleistyvän ja vielä samalla sivulla olevalla kuvalla varmistetaan isien todella osallistuvan. Toisaalta tekstin voi nähdä myös Valvanteen oman asian ajamisena, jossa aiheesta kirjoittaminen on luonut paineita neuvoloille ja sairaaloille järjestää uudenlaisia perhevalmennuksia.

Rakel Jalaksen kirjoittamat opaskirjaset on kirjoitettu sodan jälkeen, jolloin sotavuosilta periytyvä korostettu isänmaallisuus äitiyden diskurssina on helpompi ymmärtää. Toisaalta Rakel Jalas oli tunnettu rotuhygienian puolestapuhuja, joka esimerkiksi kannatti pakkosterilisaatioita kansanterveyden nimissä.¹⁴⁴ Tätä taustaa vasten hänen kirjoittamiensa opaskirjasten teksti terveiden ja vahvojen lapsien synnyttämisestä valtiolle asettuu uuteen valoon. Jalaksen teksteissä äitiyden representaatioksi voisi tulkita isänmaallisuuden motivoiman äitiyden, jossa äitiys on pyhä tehtävä. Tämän tehtävän suorittamiseksi kunnialla äidin on tarvittaessa uhrauduttava. Isänmaallinen äiti ei myöskään tuota heikkoja tai sairaalloisia lapsia vaan vahvoja kansalaisia. Opaskirjaseen täydellinen muutostyö heti Rakel Jalaksen kuoleman jälkeen antaa kuvan, että opaskirjaseen sisältöä ei enää 1950-luvun puolivälissä pidetty ajanmukaisena.

Valvanteen osin tai kokonaan kirjoittamat opaskirjaset muodostavat kiinnostavan vastaparin Jalaksen aikaisille opaskirjasille. Äitiyspakkauksen opaskirjasella oli laaja levikki, joten sen kautta pystyi tehokkaasti levittämään uusia, vasta Suomeen tulossa olevia aatteita. Valvanne oli asemassa, jossa hän pystyi esimerkiksi Kätilöliiton

¹⁴³ Mts. 213, 224–228, 234.

¹⁴⁴ Jalas 1941: 28, 31–32.

toiminnassa ja liiton lehden toimittajana ajamaan uusia näkemyksiä oman ammattikuntansa piirissä. Äitiyspakkauksen opaskirjasen avulla taas oli mahdollista saavuttaa ”kansa” eli tavalliset äidit ja isät. Vaikka Valvanne ei luonnollisesti ollut ainoa uusien menetelmien ja perhekeskeisyyden puolestapuhuja Suomessa, oli hänen julkinen asemansa ainutlaatuinen.

Kun Jalaksen voisi tulkita nojautuneen menneeseen maailmaan, joka oli katoamassa, niin Valvanne taas tuntui pyrkivän kirjoittamalla muuttamaan maailmaa. Jalaksella on kuitenkin ollut äitiyspakkauksen historiassa ainutlaatuinen tilaisuus vastata lähes täysin sekä pakkauksen että opaskirjasen sisällöstä. Jalaksen kuoleman jälkeen vastuu sekä pakkauksesta että opaskirjasesta siirtyi erilaisille toimikunnille, jotka ammatillistuiivat nopeasti. Neuvolajärjestelmän ja koko äitiyshuollon aktiivisen kehitystyön alku tapahtui samaan aikaan äitiyspakkauksen kehitystyön kanssa. Äitiyshuollon ammatillistuessa ja raskauden sekä synnytysten siirtyessä yhä enemmän terveydenhuoltoalan ammattilaisten käsiin, myös vastuu äitiyspakkauksen sisällöstä siirtyi alan ammattilaisista koostuville toimikunnille.

4 IHANTEET, IDEOLOGIAT JA TODELLISUUS

Äitiysavustus ja sosiaalihuolto Suomessa ja Euroopassa

Suomalaista äitiyspakkausta pidetään maailmassa ainutlaatuisena sosiaalietuutena. Harvoissa maissa on tarjolla tasapuolisesti kaikille äideille jaettavaa yhtä arvokasta äitiysavustusta. Se ei ole kuitenkaan syntynyt ilman kansainvälisiä esikuvia ja vaikutteita. Eri maiden äideille jaettavilla avustuksilla ja äitiysvalistuksella on samat aatteelliset juuret, ja haluankin tarkastella suomalaisen äitiyspakkauksen syntyä osana laajempaa eurooppalaista hyvinvointivaltion kehitystyötä.

Nykyisten sosiaalietuuksien esiasteiden voidaan katsoa syntyneen 1800-luvun loppupuolella. Teollistuminen ja alkava kaupungistuminen olivat muuttaneet yhteiskunnan rakennetta ja elämisen mahdollisuuksia. Maatalousyhteisöissä perheet tekivät töitä yhteisen tilan hyväksi, useat sukupolvet saattoivat asua yhdessä, ruoka

tuli omasta maasta, rahataloudella oli vähäisempi merkitys ja naisen raskauden jälkeinen lapsivuodeaika ei kaatanut perheen taloutta. Kaupungeissa ja tehdastyössä saattoi molempien puolisoiden työnteko olla taloudellinen välttämättömyys.¹⁴⁵

Aluksi varhaiset sosiaalietuudet, kuten erilaiset työttömyysvakuutukset, oli pääasiallisesti kohdennettu työssäkäyville miehille. Vähävaraisille yksinäisille äideille kohdennettu köyhänapu taas oli tarveharkintaista ja vahvasti stigmatisoivaa. Miesten oletettiin elättävän perheensä ja naisten jäävän kotiin lapsen saamisen jälkeen. Aina tämä ei ollut taloudellisesti mahdollista, joten julkiseen keskusteluun tuli ajatus naisille myönnettävistä synnytyksen jälkeisestä vapaasta. Jo vuonna 1883 Saksassa tehdastyössä olevat naiset saivat kolmen viikon vapaan synnytyksen jälkeen. Käytännössä tämä etuus ei usein toteutunut.¹⁴⁶ Ruotsissa säädettiin vuonna 1900 vastaava laki, joka määräsi tehdastyössä oleville naisille pakollisen neljän viikon äitiysvapaan synnytyksen jälkeen. Naisille ei kuitenkaan maksettu mitään korvausta tästä vapaasta, joten äidille asetettu velvoite lapsen hyvinvoinnista ja selviämisestä asetti heidät itse asiassa asemaan, jossa heillä ei ollutkaan mahdollisuuksia selvittää tästä tehtävästä perheen tulojen pienentyessä.¹⁴⁷ Huomattavaa on, että Suomessa vasta vuonna 1964 voimaan tullut sairausvakuutuslaki takasi naisille rahallisen korvauksen 54 arkipäivän äitiysvapaasta. Tätä ennen naisten oli tullut jäädä pakolliselle 4-6 viikon äitiysvapaalle synnytyksen aikoihin, mutta työnantaja korvasi tämän ansionmenetyksen vain harvoilla aloilla.¹⁴⁸

Äitiysvapaiden lisäksi useissa Euroopan maissa laadittiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä muitakin lapsien ja perheiden hyvinvointiin tähtääviä lakeja, joilla haluttiin turvata perheiden taloudelliset selviämismahdollisuudet. Aluksi korvaukset oli pääsääntöisesti kohdennettu vähävaraisille äideille ja lapsille, mutta ajatus esimerkiksi kaikista lapsista yhtäläisesti maksettavasta lapsiavustuksesta oli koko ajan esillä julkisessa keskustelussa.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Bock & Thane 1991: 4.

¹⁴⁶ Bock & Thane 1991: 4.

¹⁴⁷ Ohlander 1991: 60–61.

¹⁴⁸ *Äidille* 1965: 7.

¹⁴⁹ Bock & Thane 1991: 5.

Suurimmat muutokset perheavustuksissa tapahtuivat kuitenkin vasta II maailmansodan jälkeen. Ruotsissa tuli vuonna 1947 voimaan *allmänna barnbidrag*, ja lisäksi vuoden 1931 kansallinen sosiaalietu-uudistus kattoi esimerkiksi äideille maksettavat avustukset. Britanniassa alettiin vuodesta 1945 lähtien myöntää perheavustusta, *family allowance*, joka kattoi kaikki perheet tulotasosta riippumatta. Saksassa erilaisia perheavustuksia oli kehitetty voimakkaasti jo 1930-luvulla tukemaan kansallissosialistien väestönkasvutavoitteita, mutta useat näistä avustuksista lakkautettiin II maailmansodan jälkeen osana natsien tekemien lakien hävittämistä. Huomattavaa on, että esimerkiksi Yhdysvalloissa ei koskaan kehitetty toimivaa perhe-etuusjärjestelmää, vaan perheille annettava apu rajoittui lähinnä miehiä hyödyttäviin veroetuihin.¹⁵⁰

Pyrkimykset perheiden, äitien ja lasten aseman parantamiseen lainsäädännön avulla eivät syntyneet tyhjästä. Pyrkimykset sosiaalietuuksien kehittämiseen liittyvät vahvasti naisliikkeen syntyyn. Länsimaisten naisliikkeiden vaatimukset yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta synnyttivät niin sanotun feminismin ensimmäisen aallon, jonka ajoitus ei ole yksiselitteinen mutta jonka voidaan katsoa alkaneen noin vuodesta 1890. Naisliikkeiden tavoitteena ei ollut vain äänioikeus, vaan useat liikkeet toivat esille myös muita naisten asemaan liittyviä ongelmia ja vaativat poliittisten oikeuksien lisäksi myös sosiaalisia oikeuksia. Vaikka naisilla ei ollut äänioikeutta, pystyivät poliittiset naisten kansalaisliikkeet tuomaan esille ja ajamaan läpi useita lakiuudistuksia. Äänioikeuden, täysien kansalaisoikeuksien ja poliittisen vaikutusvallan saaminen nähtiin keinoina poistaa naisten köyhyys. Ajan naisliikkeiden tavoitteena ei ollut vapauttaa naisia äitiydestä, vaan tuoda esille naisen erityisyys ja arvo itsessään. Naisiin liitetyn huolenpidon tuli tulla esille myös valtionpolitiikassa. Huolenpidon katsottiin edistävän yhteiskuntaa, ja äitiys nähtiin osana naisen valtiolle tekemää työtä, josta tulisi myös saada asiallinen korvaus.¹⁵¹

Huomattavaa kuitenkin on, että naisille ja perheille kohdennetut sosiaalietuudet eivät hyödyttäneet pyyteettömästi vain naisia. Usein taustalla oli poliittisena tavoitteena syntyvyyden lisääminen, köyhyyden vähentäminen yleensä ja erilaiset

¹⁵⁰ Bock & Thane 1991: 5, 13.

¹⁵¹ Bock & Thane 1991: 6, 8.

palkkasäännöstelyt. Kyse oli myös määrätietoista hyvinvointivaltion kehitystyöstä, jossa yhteiskunta haluttiin modernisoida. Hyvinvointivaltio ei syntynyt yhtäkkiä vaan useiden pienten uudistusten jatkumona.¹⁵²

Naisliikkeiden tavoitteita ja valtioiden tavoitteita on vaikea erottaa toisistaan.

Kaikissa länsimaissa väestönkasvu alkoi hidastua huomattavasti 1800-luvun loppua kohti. Osittain syynä oli syntyvyyden lasku ja osittain suuri lapsikuolleisuus.

Tasainen väestönkasvu nähtiin valtion selviytymisen ehtona, joten perheiden hyväksi tehtävät päätökset edistivät myös yleisemmin valtiovallan tavoitteita.

Lapsikuolleisuuden vähenemisessä on vaikea erottaa yhtä merkittävintä tekijää.

Esimerkiksi kansanterveystyö, parantunut hygienia, asuinolot ja lisääntynyt tieto oikeanlaisesta ravitsemuksesta olivat merkittäviä tekijöitä. Ajatuksena oli, että vahvat ja terveet äidit synnyttäisivät vahvoja lapsia, siis vahvoja uusia kansalaisia, työntekijöitä ja veronmaksajia. Äitiydestä haluttiin tehdä tukien avulla vapaaehtoinen valinta, joka ei olisi taloudellinen taakka tai uhka terveydelle.¹⁵³

Ensimmäinen maailmansota aiheutti väestönkasvussa notkahduksen lähes kaikkialla Euroopassa, ja johti valtioiden vahvaan syntyvyyden lisäämiseen tähtäävään, pronatalistiseen politiikkaan.¹⁵⁴ Esimerkiksi Ruotsissa oli laitonta jakaa tietoa ehkäisystä tai myydä ehkäisyvälineitä vuosina 1910–1938.¹⁵⁵ Pronatalistinen politiikka ei kuitenkaan kasvattanut syntyvyyttä eikä vähentänyt naisten työssäkäyntiä.¹⁵⁶ Pronatalismi ei myös merkinnyt, että kaikkien kansanosien olisi haluttu lisääntyvän. Syntyvyys oli kaikissa maissa alhaisin ylemmissä yhteiskuntaluokissa, ja pelkona oli, että köyhin ja heikkokuntoisimmaksi koettu väestönosa kasvaisi liian suureksi. Väestön haluttiin siis lisääntyvän, mutta kasvu ei saanut tapahtua laadun kustannuksella. Pelättiin keskiluokan, geneettiseltä perimältään vahvempana nähdyn kansanosan katoavan ja kansan siten heikkenevän.¹⁵⁷

¹⁵² Bock & Thane 1991: 9.

¹⁵³ Bock & Thane 1991: 10.

¹⁵⁴ Bock & Thane 1991: 10.

¹⁵⁵ Ohlander 1991: 63.

¹⁵⁶ Bock & Thane 1991: 11.

¹⁵⁷ Blom 1991: 21; vrt. myös Jalas 1941: 28.

Tyypillistä 1900-luvun alun äitiyteen ja naisen asemaan liittyvässä poliittisessa keskustelussa oli, että lapsille ja äideille kohdennettuja avustuksia ja heidän asemaansa parantavia uudistuksia ajoivat sekä edistykselliset vasemmistolaiset naisliikkeet että perinteisemmätkin naisyhdistykset. Ryhmät eivät välttämättä olleet samaa mieltä esimerkiksi naisten äänioikeudesta, mutta naisten ja lasten asema oli heille yhteinen huolenaihe. Naiset olivat arvokkaita uuden elämän synnyttäjinä ja kasvattajina, joten heidän kuului saada korvaus työstä ja vaivasta. Helpottamalla äitien asemaa toivottiin lapsen synnyttämisestä tulevan myönteinen tapahtuma ja siten saada syntyvyys kasvuun. Tietyille naisyhdistyksille syntyvyyden lisääminen, pronatalismi, oli arvo itsessään. Vasemmistolaisemmat naisliikkeet taas saattoivat käyttää pronatalismia vain yhtenä argumentaatiokeinona ajaakseen omia tavoitteitaan äideille maksettavista avustuksista tai jopa palkasta, vaikka olisivat samaan aikaan puolustaneet naisten oikeutta ehkäisyyn ja laillisiin raskaudenkeskeytyksiin.¹⁵⁸

Äitiyspakkaus osana suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystyötä

Suomessa keskustelu äideille ja perheille jaettavista avustuksista seurasi eurooppalaisia poliittisia virtauksia. Kuten jo aikaisemmin tuli ilmi, myös Suomessa huolestuttiin hidastuvasta väestönkasvusta jo 1900-luvun alkupuolella ja pyrittiin lainsäädännöllisillä toimenpiteillä nopeuttamaan väestönkasvua. Vuoden 1937 äitiysavustuslaki oli yksi keino toteuttaa väestönkasvutavoitteet.

Äitiysavustuslakia pidettiin erityisesti vasemmistolaisen naisliikkeen piirissä suurena voittona. Vasemmistolaiset naisjärjestöt olivat koko 1900-luvun alun yrittäneet saada läpi tavoitteitaan kattavasta kunnallisesta äitiyshuollosta sekä lasten hoidon yhteiskunnallistamisesta. Jo vuonna 1908 kansanedustaja Hilja Pärssinen oli tehnyt lakialoitteen kaikille synnyttäjille myönnettävästä lomasta. Ehdotus ei kuitenkaan mennyt läpi, sen sijaan säädettiin kielto pitää naisia töissä synnytyksen jälkeen – ilman mitään korvausta. Läpi mennyt kielto perustui ajatukselle mieselättäjyydestä, eikä se huomionnut esimerkiksi naimattomien äitien asemaa.¹⁵⁹ Taloudellisesti tuettu

¹⁵⁸ Bock & Thane 1991: 11.

¹⁵⁹ Nätkin 1997: 38, 41, 49.

äitiysvapaa tuli Suomeen kansainvälisesti katsoen melko myöhään, eli vasta vuonna 1964 yleisen sairausvakuutusjärjestelmän uudistuksen myötä.¹⁶⁰

Ritva Nätkinin mukaan suomalaisessa väestöpolitiikassa, ja siten myös perheitä koskevassa lainsäädännössä, näkyivät keskeisesti sekä ruotsalaisvaikutus että saksalaisvaikutus.¹⁶¹ Ruotsi oli Suomelle usein modernisaation esikuva, josta tulleet vaikutteet saapuivat Suomeen muutaman kymmenen vuoden viiveellä. Ruotsin väestöpolitiikkaa ohjasivat vahvasti Alva ja Gunnar Myrdal, joiden vuonna 1934 julkaistussa kirjassa *Kris i befolkningsfrågan*¹⁶² käsiteltiin väestökysymystä ja ratkaisuja siihen. Myrdalien ratkaisuna oli positiivinen väestöpolitiikka, eli perheiden aineelliset olot oli muutettava sopiviksi lasten hankkimiselle. Kun perheiden talous olisi turvattu myös lasten syntymisen jälkeen, toimisi se houkuttimena lasten hankkimiseen ja toisaalta lapset olisivat terveempiä. Myrdalit esittivät myös ajatuksen valtion jakamasta hyödyke- tai raha-avusta lapsiperheille. Myrdalien ajatukset pohjustivat sosiaalidemokraattista kansankotimallia, joka Ruotsissa myöhemmin toteutuikin.¹⁶³

Saksassa maailmansotien välinen väestöpolitiikka oli Nätkinin mukaan anti-natalistinen, syntyvyyden rajoittamiseen perustuva: äitiyssuojelua oli tarjolla vain valtion näkemyksen mukaan oikeantyyppisille äideille. Rotuhygieniä oli muotia lähes kaikissa länsimaissa 1920-luvulla ja vaikutti myös suomalaiseen keskusteluun äitiyshuollosta.¹⁶⁴ Suomessa rotuhygieniää ja pakkosterilisaatioita ajoi näkyvästi esimerkiksi Rakel Jalas, jonka näkemykset tulevat esille myös äitiyspakkauksen opaskirjasissa.¹⁶⁵ Nätkin kirjoittaakin: *Äitiyssuojelun aatteellinen ja poliittinen kartta on nykynäkökulmasta todella monimutkainen, sillä monet äitiyssuojelun ideat juontavat juurensa myös rotuhygieenisista opeista.[--]Rotuhygieenisilla argumenteilla tehtiin luokka, äitiys- ja sukupuolipolitiikka, niillä pyrittiin*

¹⁶⁰ Karisto, Takala, Haapola 1989: 169, 173.

¹⁶¹ Nätkin 1997: 66.

¹⁶² Myrdal & Myrdal 1997 [1934].

¹⁶³ Myrdal & Myrdal 1997 [1934]: 200 - 203; Nätkin 1997: 66.

¹⁶⁴ Nätkin 1997: 67, 70.

¹⁶⁵ Jalas 1941: 28, 31–32.

*edustamaan naisten siveellisyyttä, sukupuolten erillisiä maailmoja ja äitiyssuojelua.*¹⁶⁶

Rakel Jalas julkaisi vuonna 1941 kirjan *Sukuelämä terveeksi*, jossa hän toi esille väestöpoliittisia näkemyksiään ja keinoja terveen väestönkasvun edistämiseksi. Jalaksen mukaan ”*pienen kansan elinvoima piilee sen terveesti kehittyneessä nousevassa polvessa*”. Jalas asetti vahvan kansan ehdoksi sen laadun ja määrän vahvistamisen.¹⁶⁷ Määrän lisäämisen keinoina hän toi esille esimerkiksi hyvän äitiyshuollon, kattavat tuet perheille ja asunto-olojen parantamisen. Kansan laatu parantuisi osin erityisesti koulutummalla nuorisoa seksuaalialioissa, mutta oleellista oli myös estää heikoksi katsotun aineksen lisääntyminen esimerkiksi steriloidulla. Toisaalta vahvaksi katsottujen kansalaisia tuli kannustaa lisääntymään. Jalas esitti, että ehkäisy tulisi sallia vain vakavista terveydellisistä syistä tai jos kyseessä oli ”*heikko, ala-arvoinen ihmisain*”, jonka lisääntyminen oli estettävä.¹⁶⁸ Jalaksen esittämät ajatukset rotuhygieniasta heijastivat vahvasti muualla Euroopassa 1930-luvulla käytyä keskustelua. Hänen esittämänsä keinot väestönkasvun lisäämiseksi olivat toisaalta pääasiassa samat, jotka Alva ja Gunnar Myrdal olivat tuoneet esille kirjassaan edellisellä vuosikymmenellä.

Sukuelämä terveeksi -kirjassa tulee esille sama äitiyden ihannoiti, joka on nähtävissä myös Jalaksen kirjoittamissa äitiyspakkauksen opaskirjasissa. Äitiyden ja perhe-elämän tulisi olla naisen suurin onni, ”*kunniakas elämäntehtävä*”, jolle tulisi myös antaa sille kuuluva kunnia. Jalas kirjoittaa, kuinka ”*- - valistuneisuuden mittapuuna tulee olemaan se arvonanto, millä jokin kansa kohtelee äitiyttä*”. Jalaksen kirjan sisältö tulee ymmärrettävämmäksi, jos sen suhteuttaa sen julkaisuaikaan pian ensimmäisen sotatalven jälkeen. Hän esimerkiksi vertaa äitiyttä asevelvollisuuteen, jossa tehdyt uhraukset ovat sotilaiden kärsimysten kaltaisia. Toisaalta Jalas oli toiminut väestöasioiden parissa koko 1930-luvun ja kannatti

¹⁶⁶ Nätkin 1997: 53–54.

¹⁶⁷ Jalas 1941: 6.

¹⁶⁸ Jalas 1941: 10, 28–30.

vahvasti vuonna 1935 voimaan tullutta sterilöimislakia.¹⁶⁹ Terve ja vahva kansa on vaatimuksena myös hänen kirjoittamissaan äitiyspakkauksen opaskirjasissa.¹⁷⁰

Suomalaista väestöpolitiikka leimasi siis vahvasti pyrkimys taata mahdollisimman nopea väestönkasvu. Esimerkiksi vuonna 1941 perustetussa Väestöliitossa, jota Rakel Jalas oli perustamassa, esitettiin yhtenä, joskin epävirallisena tavoitteena kuutta lasta joka perheeseen.¹⁷¹ Väestöpolitiikka ohjasi myös ajan suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vuoden 1937 äitiysavustuslaki oli perhepoliittisten päätösten eräänlaisena pohjana ja sotavuosina sekä heti sotaa seuraavina vuosina tehtiin useita muita perheitä tukevia ja väestönkasvuun tähtääviä päätöksiä. Vuodesta 1943 alkaen saivat perheelliset verohelpotuksia, vuonna 1944 tehtiin virallinen päätös kunnallisen äitiys- ja lastenneuvolajärjestelmän perustamisesta ja vuonna 1948 aloitettiin lapsilisien maksaminen.¹⁷² Lapsilisiä vastaavaa etuutta perheille Jalas oli esittänyt jo vuosikymmenen alussa kirjassaan *Sukuelämä terveeksi*. Perheille maksettavien etuuksien vastapainona aborttilainsäädäntö oli tiukka. Käytännössä aborttia ei saanut kuin vakavista terveydellisistä syistä vuoteen 1970 saakka ja senkin jälkeen vain anomuksesta sosiaalisten syiden perusteella.¹⁷³

Perhe-etuksien kehityksessä oli pitkä tauko 1960-luvun puoliväliin saakka, jolloin uusi sairausvakuutuslaki alkoi taata synnyttäneille äideille äitiysrahan. 1970-luvulla äitiysrahakautta pidennettiin ja päivähoitolain voimaantulo aloitti päiväkotijärjestelmän kehitystyön.¹⁷⁴ Näidenkin uudistusten taustalla voi katsoa olleen väestöpoliittisia pyrkimyksiä: taloudellisesti epävarma tulevaisuus ei kannustanut perheen perustamiseen. Maatalousvaltaisessa Suomessa naisten työpanos oli tarvittu tilan töissä ja kaupungeissakin vain hyvätuloisimmissa perheissä miehen palkka riitti koko perheen elättämiseen. Kuitenkin Suomessa uskottiin vakaasti vielä 1950-luvulla, että maan vaurastuessa naisten työpanosta ei enää tarvittaisi ja siirryttäisiin luonnostaan keskieurooppalaisen esikuvan mukaiseen

¹⁶⁹ Jalas 1941: 14–15; Nätkin 1997: 84.

¹⁷⁰ Ks. esim. Jalas 1949: 1.

¹⁷¹ Nätkin 1997: 62–63.

¹⁷² Nätkin 1997: 77; Karisto, Takala & Haapola 1989: 168–169.

¹⁷³ Nätkin 1997: 117; Karisto, Takala & Haapola 1989: 160–161.

¹⁷⁴ Karisto, Takala & Haapola 1989: 169–170, 173.

mieselättäjyyden malliin.¹⁷⁵ 1970-luvulle tultaessa kansainvälisestikin käyty tasa-arvokeskustelu ja toisaalta perheiden reaalinen tilanne, jossa molempien vanhempien ansiotuloja tarvittiin, hautasivat ajatukset naisten kotiinjäamisestä. Raija Julkunen on esittänyt, että mieselättäjyyden malli ei koskaan juurtunut Suomeen, koska naisten työssäkäynnin malli periytyi maataloudesta ja toisaalta heikko sosiaaliturva pakotti naiset työelämään.¹⁷⁶ Kattava sosiaaliturvajärjestelmä kehitettiin Suomessa vasta 1960-luvun puolivälin jälkeen eli paljon myöhemmin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa.¹⁷⁷

Äitiyspakkaus ja muut lapsiperheitä tukevat sosiaalietuudet olivat kattavuudessaan eräänlaisia suomalaisen hyvinvointivaltion tarjoaman sosiaaliturvan edelläkävijöitä. Vaikka Suomea rinnastetaan hyvinvointivaltiona muiden Pohjoismaiden kanssa, on sosiaaliturvan kehitys Suomessa tapahtunut muihin maihin verrattuna suhteellisen myöhään, ja varsinainen määrätietoinen hyvinvointivaltion kehitystyön alkanut vasta 1960-luvulla.¹⁷⁸ Ainoastaan perhe-etuksissa Suomi on näyttänyt seuraavan muiden Pohjoismaiden esimerkkiä ja kehittänyt järjestelmän samoihin aikoihin 1930- ja 1940-luvuilla. Äitiysavustusjärjestelmä ei näytä kuitenkaan syntyneen tilanteessa, jossa tavoitteena olisi ollut hyvinvointivaltio sinänsä, vaan enemmänkin avustukset ovat olleet vastaus valtion huoleen kansakunnan häviämisestä tai heikentymisestä.

Vastaako pakkauksen sisältö todellisuutta?

Kysymykseen, vastaako pakkaus todellisuutta, ei oikeastaan ole vastausta. Täsmällisempää olisi kysyä, kenen todellisuutta pakkaus vastaa. Pakkaus on suunniteltu kaikille Suomen äideille ja kuitenkin ei kenellekään. Esimerkiksi asumisolot, asuinpaikka ja perhetilanne ovat vaikuttaneet pakkauksen ja sen mukana tulleen opaskirjasein sisällön vastaanottoon. Vielä 1940-luvulla pakkauksen sisältö on voinut tuntua vieraalta, koska äitien oma käsitys raskausajasta ja vauvan hoidosta on voinut olla aivan erilainen. Pakkaus syntyi samaan aikaan, kun Suomen neuvola- ja

¹⁷⁵ Julkunen 1999: 79.

¹⁷⁶ Julkunen 1999: 87.

¹⁷⁷ Karisto, Takala & Haapola 1989: 168–171; Julkunen 1999: 87.

¹⁷⁸ Hilson 2010: 97–98.

äitiyshuoltojärjestelmää vasta kehitettiin. Maaseudulla synnyttiin usein kotona ja äitien neuvonta oli mahdollisen kiertävän kunnankätilön varassa.

Omalla tavallaan äitiyspakkaus syntyi vastauksena suomalaisten kotien todellisuuteen, jossa mahdollisuudet huolehtia lapsesta saattoivat olla puutteelliset – ainakin valtiovallan näkökulmasta. Äitiysavustuslain 10-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistiin avustuksesta lyhyt historiikki, jossa tuodaan esille myös äitiysavustuslain kehittämisen taustoja. Ruotsissa 1930-luvulla aloitettua rahakorvauksen jakamista äideille ei pidetty Suomen oloihin sopivana, vaan perheiden katsottiin tarvitsevan taloudellisen tuen lisäksi ennen kaikkea tietoa ja valistusta. Tähän tarvikkeiden jakaminen nähtiin parhaana ratkaisuna, koska ne ”- - huomaamatta nostavat kodin korkeampia terveydellisiä vaatimuksia vastaavalle tasolle”.¹⁷⁹

Äitiyspakkauksen valistukselliset tavoitteet nousivat uudelleen esille 1950-luvun lopulla, jolloin pohdittiin erillisen äitiysavustusjärjestelmän, pakkauksen tai rahakorvauksen, lopettamista. Suunnitelmana oli sisällyttää äitiysvakuutus kehitteillä olleeseen yleiseen sairausvakuutuslakiin, joka olisi kattanut raskaudesta ja synnytyksestä aiheutuneet kulut. Muutosta kuitenkin vastustettiin, koska äitiyspakkaus nähtiin edelleen ensiarvoisen tärkeänä opetusvälineenä ja pelkona oli, etteivät äidit osaisi käyttää raha-avustusta oikein eivätkä hankkisi syntyvälle lapselleen tarkoituksenmukaisia varusteita. Mahdollisesti samaan keskusteluun liittyen lähetettiin vuonna 1954 kunnankätilöille kysely, jossa kartoitettiin mielipiteitä äitiyspakkauksen sisällöstä, tarpeellisuudesta ja siirtymisestä mahdolliseen raha-avustukseen. Kyselyvastauksissa äitiyspakkaus ilmoitettiin selvästi hyödyllisemmäksi. Eräässä vastauksessa raha-avustuksessa nähdyt riskit tuodaan melko suorasukaisesti esille:

*Kokemus osoittaa, että raha luvattoman usein käytetään juopotteluun, tupakkaan, automatkaan viinanhakuretkillä j.n.e, näin jää äiti ja vastasyntynyt osattomaksi heille tarkoitettusta rahasta.*¹⁸⁰

¹⁷⁹ Jalas 1948: 17.

¹⁸⁰ KA STMHVA Ha1, Äitiysavustuspakkausten hankinnat.

Kiinnostavalla tavalla pelko raha-avustuksen väärinkäytöstä toistaa äitiysavustuksista käytyä keskustelua niitä alun perin kehitettäessä. Esimerkiksi veroetuutena annettava avustus koettiin ongelmalliseksi, koska se ei ensinnäkään huomionnut yksinäisten tai naimattomien äitien asemaa. Toinen tärkeä syy kohdentaa apu suoraan äidille oli se, että veroetuus vaikuttaisi lähinnä miehen palkkaan, eikä raha koskaan saavuttaisi äitiä tai syntyvää lasta. Naiset nähtiin miestä kykenevämpinä käyttämään raha järkevästi ja oman lapsen eduksi, vaikka heidänkin rahankäsittelykykyään epäiltiin, kuten edellä tuli ilmi. Varsinaisten väärinkäytösten voisi olettaa olleen lopulta melko vähäisiä. Suurimpana pelkona on mahdollisesti kuitenkin ollut, että lapselle hankittaisiin vääränlaisia varusteita ja ilman äitiyspakkauksen kaltaista mallia lapsen hoito toteutettaisiin asetettujen ihanteiden vastaisesti. Äitiyspakkauksen saamisen ehtona ollut velvollisuus käydä terveystarkastuksessa määrääjässä takasi myös äitien saamisen neuvolatoiminnan ja siten julkisen terveystarkastuksen piiriin.¹⁸¹

Vastaavaa keskustelua käytiin myös Norjassa, jossa oli vuonna 1946 alettu maksaa kaikille perheille lapsiavustusta toisen lapsen syntymän jälkeen ja yksinhuoltajaäideille jo yhdestä lapsesta. Taustalla oli pitkäaikainen poliittinen keskustelu sopivasta avun muodosta. Norjassa oli tehty erilaisia paikallisia äitiysavustuskokeiluja jo 1900-luvun alkupuolella, mutta jatkuvaa keskustelua kuitenkin käytiin siitä, miten apu tulisi parhaiten kohdennettua. Avun antaminen hyödykkeinä nähtiin usein raha-avustuksia parempana. Luontoisavustukset, tarvikepakkaukset, koettiin helpommaksi kohdentaa esimerkiksi tietyille kohderyhmille, joiden ravitseminen ja asuinolot olivat riittämättömät. Luontoisavustukset nähtiin valistuksellisesti merkittävämpinä. Toisaalta raha-avustusten pelättiin vievän liian suuren osan valtion budjetista ja estävän muiden palveluiden kehittämisen. Kuten Suomessakin, kotiäideillä ei uskottu olevan tarpeeksi ymmärrystä käyttää raha-avustusta järkevästi. Luontoisavustuksen muodossa apu oli tieteellisen yhteisön, lääkäreiden, ravitsemustieteilijöiden ja asumisasiantuntijoiden, määrittelemä.¹⁸²

¹⁸¹ KA STMHVA Ca1, Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä muistiot ja tilastot.

¹⁸² Seip & Ibsen 1991: 40, 51.

Niin Norjassa kuin Suomessakin äitiysavustuksia myös vastustettiin, koska niiden katsottiin heijastavan epäluottamusta äitien kykyyn huolehtia omasta perheestään.¹⁸³ Äitiysavustuksen 10-vuotishistoriikissa tuodaan esille, kuinka äitiysavustuslakia kritisoitiin avustuksensaajan asettamisesta holhouksenalaiseksi. Toisaalta ei hyväksytty valtion kontrollia perheiden elämästä.¹⁸⁴ Sodan alla kehitetty tarvikepaketti syntyi valistuksellisin tavoittein, mutta sen suosio osoitti, että sille oli myös aitoa tarvetta. Varsinkin sodanaikaisen materiaalipulan aikana jopa korviketuotteista koostuva paketti on ollut houkutteleva.

Äitiyspakkauksen tarvikkeet, näkyvän sisällön, on valinnut asiantuntijoista koottu toimikunta. Vaikka tarvikkeilla on ollut valistuksellinen tavoite, ovat ne kuitenkin olleet arkisia esineitä, jotka ovat olleet tyypillisiä omalle ajalleen. Vaikka tarvikkeet ovat voineet olla toisenlaisia kuin vanhemmat olisivat itse hankkineet, ovat ne kuitenkin heijastelleet omaa aikaansa eivätkä näytä poikenneen normaalisti saatavilla olleista lastenhoitotuotteista. Näkyvän ja konkreettisen sisältönsä puolesta äitiyspakkauksen voi siis sanoa heijastavan lapsiperheiden arkea ja elinolosuhteita, eli vastaavan siis ainakin jonkinlaista lapsiperheen todellisuutta.

Vaikeammaksi kysymys äitiyspakkauksen ja lapsiperheiden arkitodellisuuden suhteesta tulee tarkasteltaessa pakkauksen näkymätöntä, aatteellista sisältöä. Äitiyspakkauksen syntyyn tuntuvat liittyvän vahvasti 1900-luvun puolivälin valistukselliset tavoitteet, joissa lasten saaminen ja hoito haluttiin irrottaa agraaristen yhteisöjen perinteistä ja muuttaa ne tieteellisiin tutkimuksiin perustuviksi toiminnoiksi. Samalla on pyritty edistämään valtion tavoitteita väestönkasvusta ja lapsikuolleisuuden vähentämisestä. Äitiyspakkaus on ollut paitsi kannustin, valtion vastalahja naisen synnyttämästä lapsesta, myös ihanteellisen lapsenhoidon mallipaketti.

Äitiyspakkauksen ajamat valistukselliset ihanteet ovat toki kiinni oman aikansa todellisuudessa ja heijastelevat tavallisen lapsiperheen arkea, mutta tavallaan ihanteet myös asettuvat hieman arkielämän yläpuolelle. Äitiyspakkaus on asettanut ikään

¹⁸³ Seip & Ibsen 1991: 51; Jalas 1948: 17–18.

¹⁸⁴ Jalas 1948: 17–18.

kuin tavoitteen, johon on tullut pyrkiä. Nämä ihanteetkin ovat kuitenkin muuttuneet ja mukautuneet ympäröivän yhteiskunnan muutoksien myötä. Äitiyspakkauksen sisältöä, niin näkyvää kuin näkymätöntäkään, ei voi tulkita realistisena kuvana lapsiperheen elämästä. Silti se heijastaa sitä. Samaa on pohtinut Charlotte Hagström isyyttä käsittelevässä väitöskirjassaan, jossa hän tuo esille, kuinka perheille suunnatuissa opaskirjoissa isien odotetut tehtävät perheessä ovat edistyksellisempiä kuin esimerkiksi vanhemmille suunnatuissa aikakauslehdissä. Hän päättelee, että kaupalliset lehdet eivät halua toimia suunnannäyttäjinä, vaan ainoastaan käsitellä jo yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä aiheita. Opaskirjojen tarkoituksena on taas kertoa, miten asioiden pitäisi olla. Siten niissä voidaan siten tuoda esille yleisesti hyväksytystä poikkeavia ajatuksia. Kuitenkin samaan aikaan oppaat aina heijastavat sitä, kuinka asiat ovat tietyllä historiallisella hetkellä; se hetki voi olla tulkittavissa oppaiden kautta.¹⁸⁵ Äitiyspakkauksen kohdalla sen paljastamaksi todellisuudeksi voi siis tulkita ainakin ne odotukset, jotka äideille ja perheille on haluttu asettaa.

5 LOPUKSI

Äitiyspakkauksella on ollut synnystään lähtien suuremmat tavoitteet kuin vain tukea taloudellisesti lapsiperheitä. Vaikka äitiyspakkausta on kutsuttu lahjaksi valtiolta, ei kyseessä ole ollut pyyteetön lahja. Jo ennen raskauden alkua äitiysavustus, ja sen yhtenä muotona äitiyspakkaus, on ollut ikään kuin kannustin, jolla perheen perustamisesta on haluttu tehdä houkuttelevampaa. Raskauden aikana äitiyspakkaus on velvoittanut tulevan äidin käymään neuvolassa, ja siten hänet on saatu valtiollisen terveydenhoitojärjestelmän ja terveystalouden piiriin. Lapsen syntymän jälkeen äitiyspakkauksen tarvikkeet ovat ohjanneet äidin huolehtimaan lapsestaan oikealla, terveydenhuoltoalan ammattilaisten hyväksymällä tavalla. Äitiyspakkauksen opaskirjanen on ollut tässä tukena. Lisäksi siinä on käsitelty vanhempien keskinäisiä rooleja ja ehdotettu toimintamalleja, joiden mukaan vanhempien tulisi toimia. Tämän äideille annettun ”lahjan” eräänlaisena piilotettuna velvoitteena voisi tulkita olleen tuottaa mahdollisimman monta tervettä lasta valtiolle ja omaksua

¹⁸⁵ Hagström 1999: 50–52.

terveydenhoitojärjestelmän hyväksymät tavat raskauden ja myöhemmin vauvan hoidossa.

Äitiyspakkaus on ollut valtiolle yksi keino kehittää Suomesta hyvinvointivaltio, josta on pyritty määrätietoisesti karsimaan kansalaisten terveyden kannalta haitallisiksi koetut perinteet. Kansalaisilla on ollut eräänlainen velvoite toimia annettujen suositusten mukaan vastalahjana valtion heille antamista eduista. Suomalaisen äitien ja lasten terveyden kannalta äitiyspakkauksella on ollut kiistatta suuri merkitys – pakkauksen roolia valistuksen apuvälineenä ei voi väheksyä. Äitiysavustuksen saamiseen on alusta alkaen kuulunut velvoite käydä neuvolassa ennen neljännen raskauskuukauden loppua. Tällä on ollut huomattava vaikutus äitien saamisessa julkisen terveydenhuollon piiriin sekä siten myös lapsikuolleisuuden vähenemisessä.¹⁸⁶

Terveyssuositusten lisäksi pakkaus on kuitenkin sisältänyt paljon muutakin, kuten käsitykset oikeanlaisesta äitiydestä ja vanhemmuudesta. Äitiydelle on luotu malli, ihanne, joka on yltänyt äidin oikeanlaisesta pukeutumisesta oikeanlaiseen käyttäytymiseen. Hyvään äitiyteen ei ole riittänyt vauvan ruokkiminen ja peseminen annettujen ohjeiden mukaan, vaan varsinkin heti sodan jälkeen äidin on toivottu olevan myös kunniallinen, siisti ja ahkera. Tämä äitiyden malli mureni viimeistään 1970-luvulle tultaessa. 1970-luvun lopussa hyvät vanhemmat pyrkivät tasa-arvoon, keskustelevat parisuhteestaan, osallistuvat molemmat tasa-arvoisina kotitöihin ja yksinhuoltajatkin ovat tasavertaisia vanhempia muiden joukossa.

Äitiyspakkauksella on eräänlainen kaksijakoinen asema, jossa se yhtä aikaa pyrkii ohjaamaan ja muuttamaan lapsiperheiden elämää mutta samalla se myös vastaa perheiden tarpeisiin ja on sisältönsä puolesta kiinni omassa historian hetkessään. Tämän kaksijakoisen aseman kautta muodostuu myös vastaus tämän työn alussa esittämäni tutkimuskysymykseen, eli miten äitiyspakkauksen sisältö on muodostunut. Sisällössä ei voi erottaa lapsiperheiden todellisia tarpeita ja pakkauksen valistuksellisia tavoitteita, vaan ne ovat toisiinsa sidoksissa. Olen käyttänyt työssä käsitteitä näkyvä ja näkymätön sisältö, joista jälkimmäinen syntyi

¹⁸⁶ KA STMHVA Ca1, Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä muistiot ja tilastot.

kuvaamaan nuttujen alta paljastuvia väestöpoliittisia ja valistuksellisia tavoitteita. Käytännössä jokainen pakkauksen tarvike on kuitenkin osa valistustyötä ja toisaalta äitiyspakkauksen opaskirjanen myös käytännön ohjekirja lapsen hoidosta. Näkymätön sisältö on kuitenkin toimiva käsite, kun tarkastellaan niitä kansainvälisiä poliittisia virtauksia, jotka vaikuttivat Suomen äitiyshuoltojärjestelmän kehittämiseen ja siten myös äitiyspakkauksen syntyyn. Äitiyspakkaus sisältää enemmän kuin vain valistusta.

Äitiyspakkaukseen ja äitiyteen sisältyy niin vahvoja tunteita sekä asenteita, että ne tuntuvat aina avautuvan vain osittain. Äitiyspakkauksen näkymättömään sisältöön kuuluu myös äitiyden ja laajemmin myös isyyden sekä vanhemmuuden määrittely. Vanhemmuuden representaatio on äitiyspakkauksen näkyvän sisällön lailla päivittyvä ja sidoksissa omaan aikaansa. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset heijastuvat siihen malliin, joka äideille ja isille annetaan pakkauksessa vanhemmuudesta. Sodan jälkeen tämä malli oli hyvin tarkkaan rajattu ja jopa vanhanaikainen, kun taas 1970-luvulla äitiyspakkauksen opaskirjasissa on saatettu esittää hyvinkin edistyksellisiä ajatuksia esimerkiksi isien roolista.

Olin rajannut tämän työn ulkopuolelle äitiyspakkaukseen liittyvät muistot. Tutkimusta tehdessä kävin työstäni useita keskusteluja tuttujen kanssa, ja kävi nopeasti selväksi, että äitiyspakkaukseen liittyy paljon voimakkaita tunteita. Äitiyspakkaus tuntuu liittyvän niin vahvasti vanhemmaksi tulon kokemukseen Suomessa, että muistojen avulla voisi lähestyä laajemmin tätä aihetta. Erityisesti äitiyspakkauksen hakeminen ja sen sisältämien tarvikkeiden hypisteleminen tuntuu monelle olevan se hetki, jolloin vanhemmuus tuli ensi kertaa todeksi. Tätä kautta olisi kiinnostava lähestyä vanhemmuutta Suomessa ja toisaalta laajentaa tämän työn aihepiiriä.

Tässä työssä myös isät jäivät jonkin verran sivuosaan, sillä heillä oli pitkään myös äitiyspakkauksen ja äitiysvalistuksen maailmassa vain satunnaisen avustajan rooli. Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset muuttavat myös isien asemaa ja ennen kaikkea heidän odotettua rooliaan. Vielä sodan jälkeen isän rooli oli melko kapea, eikä häneltä odotettu muuta kuin satunnaista läsnäoloa perheensä kanssa. Kotitöihin ja lasten hoitoon tasa-arvoisesti äidin kanssa osallistuva isä oli kummallisuus, joka ei

edes mahtunut opaskirjasten maailmaan. Isän odotettu rooli kuitenkin muuttui, ja 1970-luvulla ihanneisä tuotiin esille vastuultaan ja taidoiltaan tasavertaisena äidin kanssa. Myös raskaudesta ja synnytyksistä tuli osa isien maailmaa, kun he ensin pääsivät synnytysvalmennuksiin ja lopulta myös synnytyssaleihin. Isien muuttunut ja muuttuva asema heijastaa siis hyvin kiinnostavasti yhteiskunnassa ja perheissä tapahtuneita muutoksia, ja ansaitsisi tulla tarkemmin tutkituksi. Äitien asema ja rooli on pysynyt yllättävän samanlaisena vuosikymmeniä, mutta isien tilanne ja heihin kohdistuvat odotukset ovat reilussa viidessä vuosikymmenessä muuttuneet täysin.

Tutkimuksessa on noussut esille vastapareja, joiden avulla äitiyspakkauksen sisältö on tullut helpommin hahmotettavaksi. Näitä vastapareja ovat esimerkiksi näkyvä – näkymätön, julkinen – yksityinen, ammattilaiset – äidit, uudistukset – perinteet. Lähes kaikkia näitä vastapareja ja koko äitiyspakkauksen sisältöä yhdistää kysymys vallasta. Äitiyspakkauksessa on kyse julkisen vallan avustuksesta ja eräänlaisesta vallan ilmiästä, jolla on haluttu vaikuttaa yksityisiin ihmisiin. Äitiyspakkaus on edustanut lääkäreitä, kätilöitä ja muita terveydenhuoltoalan ammattilaisia, sen ovat suunnitelleet alan ammattilaiset ja sillä on haluttu ohjata äidit, ja isätkin, toimimaan ammattilaisten asianmukaiseksi katsomalla tavalla. Äitiyspakkaus on edustanut yhtä aikaa uudistuksia ja perinteitä. Alkuaikoina pakkaus on esittänyt uuden, tutkimuksiin eikä perinteisiin nojautuvan tavan hoitaa raskaus ja lapsi. Kun äitiyspakkaus on vakiintunut avustusmuotona, on siitä tullut perinne itsessään. Äitiyspakkauksen opaskirjasissa on sekä tuotu esille katoavia aatteita, että yritetty edistää täysin uudenlaisia ajatuksia esimerkiksi synnytyksestä. Vanhemmuus, kuten lapsenhoito ja oma suhde lapseen, ei ole ollut vain yksityinen kokemus vaan siihen on vaikuttanut, tai ainakin pyrkinyt vaikuttamaan, julkinen valta. Äitiyspakkauksen näkymättömässä sisällössä on kyse juuri vallasta, joka on tavallaan ollut piilotettuna sisältönä pakkauksen tarvikkeiden alla.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston
äitiysavustusasiain arkisto (STMHVA)

Kansio Ca 1

Esittelylistat, määrärahoja koskevat asiakirjat sekä
muistiot ja tilastot

Kansio Ha 1

Äitiysavustuspakkausten hankinnat (1950–1954)

Kansio Ha 5

Määräerien y.m. hankinnat. Äitiysavustus. Asiakirjoja
1938–64

Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto (STMA), Helsinki

Sosiaalihalituksen suunnittelu- ja tilastotoimisto (SH)

Äitiysavustukset 1971–1982–84

Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos/ käsityötiede (HYOKL), Helsinki.

Okko, Päivi 1998: *Kapalosta bodyyn. Tutkielma äitiyspakkauksen sisältämistä vaatteista ja tekstiileistä vuosina 1938–1997. Syventävien opintojen tutkielma.*

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aikasalo, Päivi 2000: *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle.*

Kansatieteellinen Arkisto 47. Suomen Muinaismuistoyhdistys,
Helsinki.

Anttonen, Anneli 1997: *Feminismi ja sosiaalipolitiikka.* Tampere University Press,
Tampere.

Blom, Ida 1991: *Voluntary motherhood 1900–1930: theories and politics of a Norwegian feminist in an international perspective.* Teoksessa

- Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*, ed. Gisela Bock & Pat Thane. Routledge, London.
- Bock, Gisela & Thane, Pat (ed.) 1991: *Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*. Routledge, London.
- Davies, Charlotte Aull 2008: *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others*. Routledge, London.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalyser*. Gleerups, Malmö.
- Haataja, Anita 2004: Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* vol. 12 (I), s. 25–48. Saatavilla: sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0104/artikkeli2_0104.pdf. Tulostettu 4.4.2013.
- Hagström, Charlotte 1999: *Man blir pappa. Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Nordic Academic Press, Lund.
- Helén, Ilpo 1997: *Äidin elämän politiikka. naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Tampere.
- Helsti, Hilikka 2000: *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hilson, Mary 2008: *The Nordic Model. Scandinavia since 1945*. Reaktion Books, London.
- Jalas, Rakel 1941: *Sukuelämä terveeksi*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Jalas, Rakel 1948: Äitiysavustuslain käytännöllinen toteuttaminen. Teoksessa *Valtion lahja Suomen äideille. Äitiysavustustoiminta 10-vuotias*. KK:n kirjapaino, Helsinki.
- Jalas, Rakel 1949: *Äidille*. Sosiaalhallitus, Helsinki.
- Jalas, Rakel 1956: *Äidille*. Sosiaalhallitus, Helsinki.
- Jallinoja, Riitta 1983: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallisaatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Helsinki.
- Julkunen, Raija 1999: Gender, work, welfare state. Finland in comparison. Teoksessa *Women in Finland*. Otava, Helsinki.

- Kajanoja, Jouko 1999: *Lasten päivähoito investointina*. Vatt-tutkimuksia 50. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Karisto, Antti; Takala, Pekka & Haapola, Ilkka 1989: *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. WSOY, Helsinki.
- Kiuru, Elina 1999: Esineet etnologiassa. Teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatus etnologiatieteisiin. Tietolipas 155*, toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kiuru, Elina 2001: Itsestänselvyyksiä ja umpisolmuja – kansatieteellisestä esinetutkimuksesta Suomessa. Teoksessa *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*, toim. Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist. Tietolipas 179. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kjørup, Søren 1999: *Människovetenskaperna. Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*. Studentlitteratur, Lund.
- Koivunen, Anu 2004: Sorto. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Vastapaino, Jyväskylä.
- Kokko, Anna 2008: *Valistusta vauvaperheille. Raportti Meille tulee vauva – opaskirjaseuran uudistustyöstä 2005–2006*. Stakesin työpapereita 15/2008. Stakes, Helsinki.
- Lönnqvist, Bo 1999: Mitä etnologia on? Teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatus etnologiatieteisiin. Tietolipas 155*, toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mäkelä, Marjukka 2006: Äitiys- ja lastenneuvolat. Teoksessa *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta*, toim. Ilkka Taipale. Itämerikeskussäätiö, Helsinki.
- Myrdal, Alva & Myrdal, Gunnar 1997 [1934]: *Kris i befolkningsfrågan*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.
- Nevalainen, Elina; Hämäläinen, Ulla & Klaukka, Timo 2008: *Äitiyspakkaus käyttäjien puntarissa VII*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 64/2008. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- Nätkin, Ritva 1997: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalisimi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus, Tampere.

- Ohlander, Ann-Sofie 1991: The invisible child? The struggle for a social democratic family policy in Sweden, 1900–1960s. Teoksessa *Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*, ed. Gisela Bock & Pat Thane. Routledge, London.
- Paaskoski, Leena 2008: *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1170. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Petersen, Anja 2007: *På visit i verkligheten. Fotograf och kön i slutet av 1800-talet*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.
- Seip, Anne-Lise & Ibsen, Hilde 1991: Family welfare, which policy? Norway's road to child allowances. Teoksessa *Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*, ed. Gisela Bock & Pat Thane. Routledge, London.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1950*. Uusi sarja – XLVI. 1951. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1979*. Uusi sarja – LXXV. 1980. Tilastokeskus & Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Syntyvä lapsesi* 1971. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Syntyvä lapsesi* 1978. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Taskinen, Sirpa 2006: Äitiyspakkaus. Teoksessa *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta*, toim. Ilkka Taipale. Itämerikeskussäätiö, Helsinki.
- Turpeinen, Oiva 1987: Lastensuojelu ja väestökehitys. Teoksessa *Suomen lastensuojelun historia*, Panu Pulma ja Oiva Turpeinen. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Turunen, Arja 2011: ”*Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?*” *Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumishjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Kansatieteellinen Arkisto 53. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Valvanne, Leena 1986: *Rakkautta pyytämättä. Valtakunnankättilö muistelee*. Tammi, Helsinki.

Vesterinen, Ilmari 2011: Esinepeli. Teoksessa *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*, toim. Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist. Tietolipas 179. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Äidille 1957. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Äidille 1965. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Äidille 1970. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

SÄHKÖISET LÄHTEET

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/200410155058SK?OpenDocument>
Äitiysavustuksen historiaa. Tulostettu 14.10.2010.

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/060509132644HL?OpenDocument>
Viime vuosien äitiyspakkauksen sisältö. Tulostettu 19.11.2010.

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/100502155308EH?OpenDocument>
Vuoden 2011 äitiyspakkaus kuvina. Luettu 16.10.2011.

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/net/150411095438ML?OpenDocument>
Vuoden 2011 äitiyspakkauksen muutoksista. Luettu 28.3.2012.

<http://www.minbebis.com/gravidpaket.html>
Luettu 28.3.2012.

<http://www.deblijedoos.nl>
Luettu 28.3.2012.

http://www.kela.fi/raskaus_aitiysavustus-ja-aitiyspakkaus
Tietoa äitiysavustuksesta. Luettu 29.8.2013.

<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/91b28f35-747e-43ac-9c11-e673c850cf79>
Vuoden 2012 Meille tulee vauva –opaskirjanen. Luettu 29.8.2013.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Abortti>
Wikipedian artikkeli abortista ja Suomen aborttilainsäädännöstä. Luettu 29.8.2013.

VUODEN 1949 ÄITIYSPAKKAUKSEN SISÄLTÖ

(KA STMHVA Ha5, Määräerien y.m. hankinnat)

Kangasvarusteet

2 kpl nuttuja, flanellia
2 kpl nuttuja, trikoo
4 kpl paitoja, printers
1 kpl röhhelöitä, pitseillä ja
bobbinsnauhat
4 kpl kapalovaippoja, flanellia
6 kpl housuvaippoja, printers
2 kpl pyyheliinoja
2 m sidekangasta
1 kpl lakana, 72x100 cm
1 kpl peite, kretonkia,
selluloosavanutäyte
1 pnt. India-nauhaa
1 rulla ompelulankaa
200 g silla-villalankaa.

Muut varusteet

15 kpl kapaloita 25x25 cm,
pyyheliinakreppiä ja
selluloosavanua
3 arkkia kreppipaperia
5 kpl bitumialustoja
6 kpl kreppisiteitä, 6 cm leveitä
1 pkt nenäliinoja, paperisia
1 kpl vanity-paperia, 10 m.
1 kpl patja, paperikangas,
voimavillatäyte
1 kpl opaskirja
1 kpl saippua
1 kpl pesusieni (Visella)
1 rasia lastentalkkia
1 pkt Sterilo-vanua, 10 g
1 putki Hyvää Salvaa
1 kpl hiusharjoja
1 kpl kampoja
1 kpl aluslakanoita, paperia 150x218 cm
1 pkt paperipyyhkeitä
1 kpl äitiysavustusnimikkeitä
1 kpl vuodekoreja, pahvia
1 kpl paperipusseja.

VUODEN 1978 ÄITIYSPAKKAUKSEN SISÄLTÖ

(Äitiysavustusmääräraja 1978, pakkausluettelo)

Vaatteet ja tekstiilit

4 kpl paitoja, trikoo
3 kpl nuttuja, trikoo
7 pr housuja, trikoo
4 pr potkuhousuja, trikoo
2 kpl potkupukuja, trikoo
1 kpl lasten päähineitä, trikoo
12 kpl housuvaippoja,
vauvanvaippakangas
1 kpl kylpypyyhkeitä, 100x70 cm
2 kpl lasten lakanoita, 85x118 cm
1 kpl huopia, 75x100 cm
1 kpl peite/makuupusseja
1 kpl patjoja, 43x70x4 cm.

Muut tarvikkeet

1 kpl muovisuojuksia patjaan
1 kpl hapanselluloosa-alustoja
1 kpl vauvan alusta
1 kpl lastenhoitoalustoja, 65x55 cm
1 pkt lasten voidetta
1 pkt kertakäyttövaippoja
1 kpl hiusharjoja
1 kpl kynsisakset
1 kpl pesuvateja
2 kpl lasten saippuota
1 kpl kylpylämpömittareita
1 pkt hoitoliinoja
1 pss sidevanua
1 pss selluvanulappuja
ihonpuhdistukseen
1 kpl lasten vesipulloja
1 kpl pulloharjoja
2 pkt terveysseiteitä
1 pkt kondomeja
1 pkt käärepaperia
1 pakkaus(vuode-)laatikoita.

VUODEN 2011 ÄITIYSPAKKAUKSEN SISÄLTÖ

(<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/100502155308EH?OpenDocument>)

Vaatteet ja tekstiilit

ulkohaalari, lämpörukkaset ja –töppöset	1 kpl oloasu (paita ja housut) 70 cm
1 kpl neulemyssy, villaa	vaahtomuovipatja
1 kpl peitemakuupussi	patjan suoja-alusta
1 kpl kevyt vanuhaalari	aluslakana, pussilakana, peite
1 kpl villahaalari	hupullinen pyyheliina
1 kpl myssy, puuvillaa	pesulappu
1 kpl pipo, puuvillaa	
1 kpl kypärämyssy, puuvillaa	Muut tarvikkeet
1 pari sukkia	kynsisakset
1 pari lapasia	hiusharja
2 kpl body 70cm	hammasharja
3 kpl body 60 cm	kylpylämpömittari
2 kpl body 50 cm	perusvoide, 150 ml
2 kpl potkuhousut 50 cm	ruokalappu
1 kpl body ja potkuhousut 60 cm	1 kpl all-in-one -kestovaippasetti
1 kpl potkupuku 60 cm	1 kpl taskuvaippa
1 kpl potkupuku 70 cm	5 kpl sideharsovaipat
1 kpl potkupuku 50 cm	kestoliivinsuojat
2 kpl potkuhousut 60 cm	6 kpl kondomit
1 kpl puolipotkuhousut 60 cm	kuvakirja
1 kpl puolipotkuhousut 70 cm	ensilelu (viilentävä purulelu)
1 kpl terälliset puolipotkuhousut 50 cm	vuodelaatikko ja kansi
1 kpl terälliset puolipotkuhousut 60 cm	